

Magyarország, 1956: tanulságok Románia számára

by Johanna Granville

Forrás: Johanna C. Granville, “Magyarország, 1956: tanulságok Románia számára,” *Hidegháború története* [Cold War History], 10. kötet, 1. szám (2010): 81-106 old. [fordította magyarra: Lieli Pál].

A dacos ellenszegülés vágyálma sok kommunista viccben megfogalmazódott. Az egyik például arról szól, hogy egy nyáron Nyikita Hruscsov szovjet első titkár éppen napozott fekete-tengeri dácásja mellett. Mivel egy kissé hűvösnek találta a levegőt, felnézett az égre és így szólt a Naphoz: „Nagyon hideg van.” „Igen, uram”, válaszolta a Nap és erősebb izzásba kezdett. Hruscsov úszott egyet, majd ezt mondta a Napnak: „Melegíts fel és száríts meg!” „Igenis, uram”, mondta készségesen a Nap és máris teljesítette a parancsot. Hruscsov lefeküdt a pokrócára, napolajat kent magára, aztán ezt az utasítást adta ki: „Rendben van, lejjebb veheted egy kicsit, nem akarok leégni.” „Igenis, uram”, felelte a Nap és egyből csak rózsaszín langymeleget sugárzott. Hruscsov csak estefelé ébredt fel, reszketve a hidegtől. A Nap éppen lemenőben volt az ég alján. „Azonnal gyere vissza a fejem fölé! Fázom!” üvöltötte. A Nap nyugodtan szólt vissza: „Menj a pokolba. Már Nyugaton vagyok.”

A viccbeli Naphoz hasonlóan Gheorghe Gheorghiu-Dej és kollégái minden lelkiismeretfurdalás nélkül játszották el a Hruscsov-rezsim talpnyalójának ideiglenes

szerepét.¹ 1956-ban Romániát a leglojálisabb csatlósállamnak tartották. Ennek ellenére, miután az Osztrák Államszerződést 1955. május 15-én aláírták és a szovjet csapatok 1955. október 26-án elhagyták Ausztria területét, Dej és a többi román politikus egy Vörös Hadseregtől megtisztított Romániáról álmódott. A magyar forradalom tette végül lehetővé számukra, hogy az álmodot valóságra változtassák. Ebben a cikkben levéltári dokumentumok, közzétett visszaemlékezések és a legújabb román szakirodalom alapján² azt állítjuk, hogy a magyar válság 1/ a sors ajándéka volt a román vezetők számára, mert igazolta a sorok szorosabbra zárását és az általuk előnyben részesített keményvonalas politikát; 2/ megmutatta, hogyan előzhetnek meg egy forradalmi változást és a szovjetek romániai invázióját; 3/ ösztönözte őket arra, hogy ravaszsággal távolítsák el a szovjet csapatokat Romániából és így erősítsék meg a kommunista rezsim hazai uralmát.³

¹ A Georghe Gheorghiu néven Bârlad városában született román pártvezér (1901-1965) a „Dej” utótagot az 1930-as évek elején tette hozzá nevéhez, miután ebben az északnyugat-romániai, Kolozsvártól 60 km-re lévő sóbányavárosban (Dés) vasutasként dolgozott. A rövidség kedvéért a továbbiakban „Dej”-ként utalok rá.

² Az utóbbi években kiváló eredmények születtek Ioana Boca, Tófalvi Zoltán, Lipcsey Ildikó, Mihai Retegan, Mihaela Sitariu, Stefano Bottoni, Dennis Deletant, Vladimir Tismăneanu és mások kutatásaiból.

³ A bukaresti Román Országos Levéltár hivatalos neve *Arhivele Naționale Istorice Centrale* (ANIC). A kommunista párt levéltári dokumentumait 1989 után vitték át az országos levéltárba (ANIC). A Külügyminisztérium levéltára *Arhivă Diplomatică, Ministerul Afacerilor Externe* (Arh. MAE) néven ismeretes. A jelen cikkben idézett dokumentumok a Politikai Bizottság üléseiről készült jegyzőkönyvek és feljegyzések, valamint a román vezetőknek Budapestről küldött diplomáciai táviratok. A jelen cikkben használt számos levéltári forrás dokumentumgyűjteményekben megjelent már. Ezekben az esetekben a levéltári és a publikált anyagra egyaránt utalunk. Tudomásom szerint az itt külön idézett - és más, már publikált gyűjteményekben nem szereplő - dokumentumok még nem kerültek publikálásra.

Dej és a rezsim egésze számára a legnagyobb fenyegetést a magyar válság előjátéka és csúcspontja (1956. február 14. – 1956. november 3.) jelentette. A november 4-i második szovjet invázió után a riadalom enyhült. Miron Constantinescu és Iosif Chișinevschi, a Román Munkáspárt (*Partidul Muncitoresc Român*, román rövidítéssel PMR) Politikai Bizottságának tagjai, a Szovjet Kommunista Párt (SzKP) XX. kongresszus után az 1956. március 23-25-i plénumon, majd az 1956. április 3-i, 4-i, 6-i és 12-i Politikai Bizottság ülésén megtámadták Dejt. Rövid távon a *conducător* (vezér) úgy tudta elhallgattatni mindkét politikust, hogy az 1952-ben eltávolított „sztálinista frakcióval” (Ana Pauker külügyminiszterrel,⁴ Vasile Luca pénzügyminiszterrel⁵ és

⁴ Ana Pauker (Hana Rabinsohn) külügyminiszter volt 1948-tól 1952. május 27-ig, amikor eltávolították az PMR Politikai Bizottságából és a Központi Bizottság Titkárságából (a pártnak azonban 1954-ig tagja maradt). Rövid időre letartóztatták, de nem került bíróság elé, részben Sztálin halála, részben Molotov közbenjárása miatt (1953. február 20.- április 20.) A kelet-európai kommunista országokban hasonló tiszteket betöltő férfitársaitól eltérően utolsó hét évét csendes visszavonulásban töltötte. Fordítóként és szerkesztőként dolgozott a Politikai Kiadónál (*Editura Politică*) Bukarestben 1953. szeptember 20-tól halála napjáig, 1960. június 3-ig. 1968-ban, halála után rehabilitálták. Lásd az „Ana Pauker”. c. fejezetet, Florica Dobre és Liviu Bejenaru (szerk.), *Membrii C.C. al P.C.R., 1945-1989: Dicționar*. Bukarest: Editura Enciclopedica, 2004, 453-454 old.

⁵ Paukerhez és Georgescuhoz hasonlóan Vasile Lucát (Luka Lászlót) is 1952. május 27-én távolították el a Politikai Bizottságból és a Központi Bizottságból. A trióból ő volt az egyetlen, akit a Kremlben senki sem védett meg, amikor 1952 januárjában Dej Moszkvába ment, hogy engedélyt kapjon társai elmozdítására. Lucát „jobboldali elhajlásért” és gazdasági szabotázsért tartóztatták le. 1954-ben halálra ítélték, amit életfogytiglani kényszermunkára változtattak, de kilenc évvel később, 1963. július 27-én a hírhedt aiudi börtönben halt meg. Halála után, 1968-ban rehabilitálták. Lásd a „Vasile Luca” c. fejezetet, Dobre és Bejenaru (szerk.), *Membrii C.C. al P.C.R.*, 365 old.

Teohari Georgescu belügyminiszterrel⁶) hozta őket kapcsolatba. Constantinescu és Chişinevschi azonban a PMR Politikai Bizottság tagja maradt és így Dej hatalmára nézve potenciális veszélyt jelentett. Mivel a pártkongresszus által választott Központi Bizottság tagjai voltak, a PMR Politikai Bizottságból nem lehetett őket egyszerű többséggel (a Központi Bizottság tagjainak fele plusz egy szavazattal, ahogy a legtöbb döntést hozták) eltávolítani. Erre a Központi Bizottság-tagok kétharmadának igenlő szavazatára lett volna szükség, ahogy arra a PMR Politikai Bizottság 1956. április 3-án tartott feszült hangulatú gyűlésén Emil Bodnăraş, a minisztertanács első elnökhelyettese rámutatott.⁷ Dejneke az SzKP Központi Bizottság 1957. június 22-29-i plénumáig kellett várnia, amikor Moszkvában megváltozott a politikai irányvonal és a pártellenes csoportot (Molotovot, Malenkovot és Kaganovicsot) kiszorították a hatalomból. Az PMR 1957. június 28 - július 3. közötti plénumán Dej és lakójai meglepő gyorsasággal rendezték meg a Constantinescu- Chişinevschi „frakció” kiűzését.⁸ Ez nem volt véletlen,

⁶ Teohari Georgescu a Központi Bizottság és a Politikai Bizottság tagja volt 1945-től 1952. május 27-ig. Paukertől és Lucától eltérően őt elnézőbben kezelték, valószínűleg azért, mert maga Lavrentyij Berija fogta pártját, a II. világháború alatt nem tartózkodott Moszkvában, és román nemzetiségű volt. Három éven letartóztatásban volt, amikor vallatták is (1953-1956), de 1956 áprilisában szabadon engedték, bár elismerte mind a baloldali, mind a jobboldali elhajlás vádját. 1963-ig korrektorként dolgozott, 1972-1974 között a Központi Bizottság póttagja volt. 1976. január 30-án halt meg. Lásd a „Teohari Georgescu” c. fejezetet, Dobre és Bejenaru (szerk.), *Membrii C.C. al P.C.R.*, 287-288 old.

⁷ „Şedinţa Biroului Politic al CC al PMR din 3 aprilie 1956”, lásd Alina Tudor és Dan Cătănuş, *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu - Iosif Chişinevschi*. Bukarest: Editura Elion, 2001, 83 old.

⁸ Chişinevschit a Titkárságból is eltávolították. Pontosan egy évvel később, az 1958. június 9.-13. közötti plénumon a két férfit arra kényszerítették, hogy ismét önkritikát gyakoroljanak, majd nemsokára, 1960. június 25-én, a pártból is kizárták őket.

mivel a bukaresti szovjet nagykövet, Alekszej Alekszejevics Jepisev, befolyásos közvetítőként működött a Hruscsov- és Dej-féle vezetés között, veje pedig szovjet sajtóattaséként szolgált Bukarestben.⁹

A román diákok a magyar felkelést megelőző hónapokban egyre nyugtalanabbak lettek. Az a gyűlés, amely 1956. szeptember 27-én zajlott le a bukaresti C. I. Parhon Egyetemen, különösen aggasztotta a román vezetőket, mert a diákok túlfűtött hangulatban tették szóvá a nyomorúságos ösztöndíjakat, a zsúfolt diákszállókat, a rossz élelmezést, az unalmas oktatást, az orosz nyelv kötelező tanulását, a parasztok helyzetét, a médiumok torzításait és Alexandru Jar igazságtalan kizárását az Írószövetségből. A délután 4-től éjjel 2-ig tartó gyűlés célja az volt, hogy a filológia negyedik évfolyamán megválasszák a Dolgozó Ifjúsági Szövetség (románul *Uninea Tineretului Muncitoresc*, UTM) vezetőségét.¹⁰ Tisztségviselők megjegyezték, hogy az UTM huszonkét kritikus hangon felszólaló tagja közül csak egy, Gheorghe Zarafu gyakorolt önkritikát, ami azt jelzi, hogy a párt ideológiai sulykolása csődöt mondott.¹¹

Október 26. és 29. között a román lakosság főként így kommentálta az eseményeket: „ami megtörtént Magyarországon, itt is meg fog történni”, ahogy arról a Securitate-

Ceaușescu 1968. április 25-én rehabilitálta Constantinescut, de Chișinevschi ebben sohasem részesült, mivel 1963-ban meghalt.

⁹ Sergiu Verona, *Military Occupation and Diplomacy: Soviet Troops in Romania, 1944-1958*. Durham: Duke University Press, 1992, 135, 148 old.

¹⁰ Lásd ANIC (Bukarest), fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 113/1956, ff. 19-35, “Referat cu privire la unele comentarii și manifestări din rîndul studenților în legătură cu aplicarea noului sistem al burselor, precum și alte manifestări ale corpului didactic, 1 octombrie 1956.” Ennek a dokumentumnak rövidített másolatát a függelékben közli Ioana Boca, 1956. *Un an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*. Bukarest: Fundația Academica Civică, 2001, 216-236 old.

¹¹ ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 113/1956, f.6. „Protocol nr. 48 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR di ziua 4 octombrie 1956.”

ügynökök „információs feljegyzéseiben” bőven lehet olvasni.¹² Október végén Aurel Mălnășan (külügyminiszterhelyettes, 1949-1952 között magyarországi konzul) és Valter Roman (az *Editura Politică* nevű politikai kiadó igazgatója) tényfeltáró úton járt Magyarországon. Mălnășan így figyelmeztette Bukarestet: “Az emberek, akikkel véletlenül összetalálkoztam, hasonló eseményre várnak a Román Népköztársaságban is.”¹³ A bukaresti Brancovenesc Kórházban levágták Lenin és Sztálin mellszobrának

¹² Lásd például: ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 74/1956, ff. 6-10, „Buletin informativ, 26 octombrie 1956”; ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 74/1956, ff. 26-33, „Buletin informativ, 27 octombrie 1956”; ANIC, fond CC al PCR, dosar nr.74/1956, ff. 34-41, „Buletin informativ, 28 octombrie 1956”; és ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 74/1956, ff. 72-78, "Informare cu privire la măsurile luate de organele locale de partid și starea de spirit a populației, 29 octombrie 1956", lásd Corneliu Lungu és Mihai Retegan, *1956 Explozia: Percepții Române, Iugoslave și Sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*. Bukarest: Editura Univers Enciclopedic, 1996, 87-9, 91, 97, 102-3, 116-7, 137 old.

¹³ Arh. MAE (Bukarest), fond Budapesta, dosar nr. 7, volum 2, număr 141, "Telegramă cifrată intrată nr. 124. Trimisă de Mălnășan de la Ambasadă României din Budapesta către MAE, 30. X. 1956, oră 22.30, lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 142 old. Magyarul: Lipcsey Ildikó, Pál Lajos, Vida István (szerk.), *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*. Budapest: Paulus-Publishing Bt.–Nagy Imre Alapítvány 2004, 126 old. Október 30-án 11.30-kor Mălnășan táviratozott haza és közölte feletteseivel, hogy ő és Roman megérkeztek Budapestre. Mălnășan és Roman november 1-én tért vissza Bukarestbe és november 2-án tett jelentést az PMR Politikai Bizottságának (ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 48/1956, ff. 1-15, “Stenograma ședinței din 2.11.1956 cu tov. Aurel Mălnășan și Valter Roman,” lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 166-180 old.). November 1-én este Nagy Imre Dej-hez fordult, hogy közvetítsen a szovjet és a magyar vezetés között, miután Andropov szovjet nagykövettől kitérő választ kapott a szovjet csapatok ismételt benyomulását firtató kérdésére, így Dej november 3-án egyedül Mălnășant küldte vissza Budapestre (Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 37, volum 3, număr 5, "Telegramă cifrată ieșită nr. 28602. Trimisă de Lăzăreanu către Ambasadă României din Budapesta, 2 noiembrie 1956 oră 16.30."). November 7-én

orrát.¹⁴ A toalettfülkékben a teljes politikai színskálát átfogó jelszavakat találtak: “Éljen a Nemzeti Parasztpárt”, “Mihály királyt akarjuk”, és “Le a kommunistákkal (*jos comuniștii*)”.¹⁵

Október 30-án délután 2-től este 8-ig a Temesvári Műszaki Egyetem több mint kétezer hallgatója találkozott pártvezetőkkel. A gyűlésén élet- és tanulási körülményeik javítását, valamint a szovjet csapatok Romániából történő kivonását követelték. A pártvezetők, köztük a Politikai Bizottság tagja Petre Lupu (munkaügyi miniszter) és Ilie Verdeț (a Központi Bizottság póttagja) megígérték, hogy a diákok követeléseire három napon belül válaszolni fognak, mert konzultálniuk kell a bukaresti vezetőkkel. A hallgatók beleegyeztek a halasztásba, de azzal fenyegetőztek, hogy a negyedik napon általános sztrájkba kezdenek, ha az PMR tisztségviselői addig nem reagálnak. A gyűlés alatt azonban Securitate-erők vették körbe a Műszaki Egyetem épületeit, és harminc perccel a vége után legalább háromszáz diákot tartóztattak le, köztük Teodor Stanca, Aurel Baghiu, Caius Muțiu, Friedrich Barth, Ladislau Nagy és Romulus Tașcă, ötödéves

Mălnășan azt táviratozta, hogy „egy-két napon belül” hazatérhet (Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 7, volum 3, număr 50, "Telegramă cifrată intrată nr. 176. Trimisă de Mălnășan de la Ambasadă României din Budapesta către MAE, 7. XI. 1956, oră 18.00."). Mivel másnap este 9-kor újabb táviratot küldött Budapestről, valószínű, hogy csak az azt követő délelőtt, november 9-én ért vissza Bukarestbe (Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 7, volum 3, număr 63, "Telegramă cifrată intrată nr. 184. Trimisă de Mălnășan de la Ambasadă României din Budapesta către MAE, 8. XI. 1956 oră 21.00.").

¹⁴ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 74/1956, ff. 52-61, “Buletin informativ, 29 octombrie 1956, oră 10.00” lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 125 old.

¹⁵ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 74/1956, ff. 6-10, "Buletin informativ referitor la starea de spirit din țară și măsurile preconizate pentru rezolvarea problemelor interne și contracararea efectelor evenimentelor din Ungaria, București, 26 octombrie 1956”, lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 90 old.

gépészmérnök-hallgatókat. A Securitate a többi hallgatót szószerint bezárta a hálótermekbe. Előre látva ezeket a letartóztatásokat, további 800-1000 diák gyűlt össze, hogy követelje az egy nappal korábban letartóztatottak szabadon bocsátását.¹⁶

A november 4-i szovjet invázió tehát éppen idejében történt ahhoz, hogy kifogja a szelet az egyetemisták vitorlájából. Ezután a román diákok és értelmiségiek öncenzúrába vonultak vissza. Az erőszak kirobbanása hiteltelenítette Hruscsov egész desztalinizálási kampányát és a keményvonalasok állítását igazolta: a desztalinizáció felnyitja az ellenforradalom Pandóra-szelencéjét. „A reakció [...] nem zavarta össze magát filozófiai tárgyalásokkal a demokráciáról, a szabadságról”, mondta Dej november 24-én Kádár újjáépített Magyar Szocialista Munkáspártjának. „[A reakció] megmutatta a képét. [...] Úgy kell szétverni, hogy többet ne merjen felkelni a dolgozó nép vívmányai ellen. [...] A legkisebb gyengeség a reakció elleni harcban a reakció bátorítását jelenti.”¹⁷

Érdekes kontraszt mutatkozik itt Kelet-Németországgal. Míg a válság csúcspontja és a szovjet katonai invázió segítette Dej-nek hatalma megszilárdításában, Walter Ulbricht, a hivatalban lévő sztálinista vezető hatalmának fenyegetettsége növekedett a szovjet katonai intervenció nyomán. Karl Schirdewan, a Német Szocialista Egységpárt (németül *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, vagy SED) Politikai Bizottságának tagja, az 1956. november 12-14. között zajló központi bizottsági plénumra jelentést készített, amelyben a párton belüli intenzívebb véleménycserét sürgetett. Állítása szerint

¹⁶ Lásd Mihaela Sitariu, ed. *Oază de libertate: Timișoara 30 octombrie 1956*. Bucharest: Polirom, 2004, 41-68 old.

¹⁷ Magyar Országos Levéltár (MOL), Budapest, M-KS-288-4/2.ö.e (MSzMP), 4. old. „Jegyzőkönyv, készült a Magyar Szocialista Munkáspárt által 1956. november 24-én tartott központi bizottsági ülésről.” Lásd még: Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 175-176 old.

elkerülhető egy magyarországihoz hasonló válság, ha nyíltan szóvá teszik a problémákat. A SED Politikai Bizottság november 10-i ülésén azzal az indokkal utasította el a tervezetet, hogy az a demokratizálódásra fekteti a hangsúlyt az állambiztonsággal szemben.¹⁸ Schirdewan tiltakozott és azt hangoztatta, hogy „nem szeretné, ha Ulbricht Rákosi útjára lépne.”¹⁹ A december 29-i SED Politikai Bizottság ülésén Schirdewan elítélte a vezetést megfertőző „félelmet” és a „bosszúállás” légkörét. Ezután Alfred Neumann, a SED berlini kerületi bizottságának első titkára bírálta Schirdewant azért a korábbi megjegyzéséért, amelyben Ulbrichtot Rákosihoz hasonlította.²⁰ Ezekről a belső vitákról csak az SED elitje tudott. Csak a Központi Bizottság 1958. február 3-6. közötti plenáris ülését követően, amikor a Politikai

¹⁸ Az NDK Pártjainak és Tömegszervezeteinek Alapítványi Levéltára (*Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR*, vagy SAPMO), Berlin, Zentrales Parteiarchiv (ZPA), J IV 2/2/512. „Diskussion Politbüro, 10.11.56.” Idézi Peter Grieder, *The East German Leadership, 1946-73: Conflict and Crisis*. Manchester, UK: Manchester University Press, 1999, 116 old.

¹⁹ Lásd Karl Schirdewan, *Aufstand gegen Ulbricht: im Kampf um politische Kurskorrektur, gegen stalinistische, dogmatische Politik*. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 1994, 109 old. Lásd még Hope M. Harrison, *Driving the Soviets up the Wall: Soviet-East German Relations, 1953-1961*. Princeton: Princeton University Press, 82 old. Karl Schirdewan 1953-1957 között az SED Politikai Bizottságának tagja, 1953-1958 között a Központi Bizottság személyi kérdésekért felelős titkára és az állambiztonsági bizottság tagja volt. 1958. január 31-én „frakciózás” miatt távolították el a Politikai Bizottságból és a Titkárságból, és csak 1990-ben rehabilitálták. Két memoárt is írt: a fentebb említett *Aufstand gegen Ulbricht* címűt és az *Ein Jahrhundert Leben: Erinnerungen und Visionen* címmel Berlinben, az Edition Ost kiadásánál 1998-ban megjelent művet.

²⁰ SAPMO ZPA, Nachlass, 215/112. „Diskussion Politbüro, 29.12.56.” Idézi Grieder, *The East German Leadership*, 116 old. Alfred Neumann a Központi Bizottság tagja és a Politikai Bizottság tagjelöltje volt. 1957 elején átvette Schirdewan hatásköreit, mivel Ulbricht egyre kevésbé bízott Schirdewanban.

Bizottság leleplezte Schirdewan, Ernst Wollweber, Gerhard Ziller, Fred Oelssner, és Fritz Selbmann "frakcióját", ismerhette meg a Központi Bizottság és a szélesebb közönség az ellenzék tagjait. Fentebb már megjegyeztük, hogy Dej riválisai már sokkal hamarabb, 1956 márciusában-áprilisában, néhány héttel az SzKP XX. Kongresszusa és Hruscsov titkos beszéde után támadásba kezdtek ellene. Ezért november közepére Dej már sokkal kevésbé tartott attól, mi lesz, ha Rákosi útjára lép, inkább arra összpontosított, nehogy Nagy Imre útjára lépjen. A detronizált magyar vezető sorsa annál is inkább foglalkoztatta Dejt, mivel Nagy Imrét akkor már román földön tartották fogva.

A magyar felkelés ahhoz is kedvező alkalmat nyújtott a román kormánynak, hogy bizonyítsa Moszkva iránti hűségét és megmutassa, hogy otthon rendet tud tartani, ezért soha nem lesz szüksége szovjet katonai „segítségre” úgy, ahogy Walter Ulbrichtnak 1953-ban, vagy Nagy Imrének (szovjet szempontból) 1956-ban volt. A dokumentumokból kiderül, hogy amikor a lázadás kitört, a Kreml urai attól féltek, hogy a Dej-rezim Nagy Imre pártjára állhat a Szovjetunióval szemben. „Elmondták nekünk (...), aggódtak amiatt, hogy esetleg a magyarokat segítjük,” közölte Chivu Stoica, az PMR Politikai Bizottságának tagja Dej-zsel és a Politikai Bizottsággal 1956. december 5-én, miután hazatért Moszkvából, ahol aláírta a magyarországi szovjet inváziót helyeslő közleményt.²¹ A magyar forradalom után a Securitate megsokszorozta besúgói

²¹ ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 135/1956, f. 12. "Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR din ziua de 5 decembrie 1956." Az eredeti mondat talán a következőképpen fordítható le: „Aztán egy ponton megemlézték, hogy amikor elkezdődtek a dolgok Lengyelországban és Magyarországon, aggasztotta őket, hogy esetleg a magyaroknak segítünk majd, de később, ahogy az eseményeket figyelték, látták, hogy megőrizték a hatalmat és a párt kapcsolatban van a néppel.” Egy szó azonban hiányzik a román szövegből: *O singură dată au spus că atunci când au început lucrurile în Polonia și în Ungaria aveam grijă că o să aveți [probleme – a kimaradt szó] cu*

létszámát, aminek következtében egyre több lett a letartóztatás és az elbocsátás.²² Két külön letartóztatási hullám rázta meg az országot, az egyik 1956 késő őszen, a másik 1958-ban, a szovjet csapatok kivonásával egyidejűleg. Ion Varlam szerint, aki 1956-ban elsőéves építészhallgató volt, „5000-en estek áldozatul novemberben és decemberben, és nagyjából ugyanannyian 1958 júniusában.”²³ 1958. július 17-én új rendeletet hirdettek ki, amely két cikkelyt (a 211-iket és a 212-iket) tartalmazott. Ezek értelmében a halálbüntetést kiterjesztették bárkire, aki „megzavarja az államrendet vagy veszélyezteti az állam biztonságát.”²⁴

Sőt, mi több: a válság azt is lehetővé tette a román vezetők számára, hogy fokozatosan korlátozzák a magyar kisebbség jogait. Amióta csak az első Nagy Imre-kormány (1953-1955) kifejezésre juttatta aggodalmát a Romániában (Erdélyben) élő magyarok sorsát illetően, a Dej-rezsim kereste a módját annak, hogyan vághat vissza.

ungurii, dar după aceea urmărind ne-am dat seama că voi stăpîniți lucrurile și partidul este legat de popor.

²² A magyar felkelés előtt tíz bukaresti egyetem közül hétnek az oktatói között nem voltak ügynökök. Ugyanakkor Iașiban mindössze tizenhárom ügynök figyelt 7300 hallgatót, Kolozsvárott pedig csak hét ügynök foglalkozott 9000 egyetemistával és a tanári kar 700 tagjával. A lázadás után 69 hallgatót szerveztek be Iașiban és 57-et Kolozsvárott. Elisabeta Neagoe és Liviu Pleșa, “Radiografi a Securității în anul 1957,” lásd Cristina Anisescu, szerk., *Arhivele Securității*. Bukarest: Editura Nemira, 2004, 167 old.

²³ Maria Someșan és Mircea Iosifescu, “Ecurile și consecințele revoluției maghiare din 1956 în universitățile din România.” Lásd Ioana Boca, szerk., *Fluxurile și refluxurile stalinismului (Sighet Annals, no. 8, 1954–1956)*. Bukarest: Fundația Academica Civică, 2000, 624 old.

²⁴ Verona, *Soviet Troops in Romania*, 148 old.

1955 áprilisában például bezárták a magyar útlevélhivatalt Kolozsvárott.²⁵ Kádár János megadta a románoknak az általuk annyira vágyott szabad utat, amikor 1958. február 20-28. között párt- és állami küldöttség élén Romániában járt, ugyanis formálisan is lemondott Magyarország bármilyen területi követeléséről Erdélyt illetően és elismerően nyilatkozott a magyar közösség romániai helyzetéről.²⁶ Mindezek után egy PMR politikai bizottsági ülésen (1959. április 20-23.) jóváhagyták a Bolyai Egyetem és a Babeş Egyetem összeolvasztását és a magyar nyelvű kurzusok számbeli korlátozását. 1960. december 24-én a Magyar Autonóm Tartományt szétszabdalták, majd a Ceauşescu-rezim 1968. február 16-án meg is szüntette.

A tanulságok

„Senki nálunk nem várta, hogy Magyarország ilyen helyzeten menjen át, és ezek nálunk igen nagy érzéseket váltottak ki,” mondta Dej Kádárnak és a magyar Politikai Bizottságnak november 24-én, amikor Magyarországra látogatott. „A magyarországi események komoly tanulságot jelentenek nemcsak a magyar munkásosztály (...) számára, hanem *komoly tanulságot jelentenek a szocialista országok pártjai és népei, de a kapitalista országok munkáspártjai számára is.*”²⁷

²⁵ Lásd a # 78. documentumot, Fülöp Mihály és Vincze Gábor, *Vasfüggöny keleten: iratok a magyar-román kapcsolatokról (1948-1955)*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, 319-325 old.

²⁶ Tamás Lönhárt, „Problema minorităţii maghiare şi relaţiile interstatale româno-maghiare în cadrul blocului sovietic (1948-1968),” lásd Andrea Andreescu, Lucian Nastasă és Andrea Varga (szerk.), *Minorităţi Etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România 1956-1968*. Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2003, 945 old.

²⁷ MOL, M-KS-288-4/2.ö.e (MSZMP), oldal 2, "Jegyzőkönyv, készült a Magyar Szocialista Munkáspárt által 1956. november 24-én tartott Központi Bizottsági ülésről." Kiemelés tőlem. Lásd még Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 174 old.

Lehet, hogy nem tudunk pontos oksági összefüggést kimutatni, mégis hasznos összevetni a román diplomaták és kormány megbízottak üzeneteit a magyar válság okairól a Dej-rezsim ezeket követő adminisztratív intézkedéseivel, amelyeket azért hoztak, hogy elejét vegyék egy hasonló válság kialakulásának Romániában. Milyen tanulságot szűrt le a Dej-féle rendszer a Varsói Szerződés tagállamai között első ízben kitört fegyveres konfliktusból? Bukarest rendszeresen kapott jelentéseket Ion Popescutól, a budapesti román nagykövettől, Elena Benkötől és más budapesti diplomatáktól. Megkapták Mălnășan és Roman jelentéseit, akik október végén jöttek Magyarországra, és olyan szemtanúkét, mint például Mihai Beniuc (román költő, az Írószövetség elnöke) és Földvári Ștefan (István) mérnök. Ráadásul november végén Dej maga is eljött Magyarországra Alexandru Moghioroș és Emil Bodnăraș kíséretével.²⁸

Ezekből a jelentésekből ítélve állítható, hogy a Dej-féle vezetés legalább hét kulcsfontosságú tanulságot szűrt le a magyar válságból valamint a Rákosi és Nagy által elkövetett hibákból. Ezek a következők voltak: a pártvezetőség ne szigetelődjön el a tömegektől; a vezetés zárja szorosra a sorait és akadályozza meg a frakciózást; nem szabad nem kommunistákat és korábbi foglyokat rehabilitálni és nem szabad engedni, hogy szabadon beszéljenek; úgy kell szoros ellenőrzés alatt tartani az újságokat és a rádióállomásokat, hogy csak lojális kommunisták kaphatnak ezekben alkalmazást; erőteljes katonai óvintézkedéseket kell foganatosítani; taktikusnak kell lenni, hogy

²⁸ Ion Popescu (1906-1993) 1955. december 7-től 1959. február 7-ig volt Románia magyarországi nagykövete. Nevét gyakran írják kötőjellel Popescu-Puțuri-ként, mert Románia dél-nyugati részén, a Dolj megyei Puțuri faluban született. Miután Dej 1965-ben meghalt, Ceaușescu kinevezte Popescut annak a bizottságnak az élére, amelynek megbízatása az volt, hogy rehabilitálja a tisztogatásnak áldozatul esett számos kulcsfigurát, például Ștefan Forișt, Lucretiu Pătrășcanut, Vasile Lucát és Miron Constantinescut. Lásd a Ion Puțuri-Popescuról szóló fejezetet, Dobre és Bejenaru, szerk., *Membrii C.C. al P.C.R.*, 484-5.

szükségtelenül ne idegenítsük el az embereket; és el kell kerülni, hogy azt higgyék: a vezetés a szovjetek bábja.

#1: Ne szigetelődjünk el a tömegektől

Eleinte Dej és a hozzá közel állók óvakodtak azoktól a veszélyektől, amelyeket a tömegektől való túlságos elszigetelődés jelenthet. Az PMR Politikai Bizottságának elmondott beszámolójában Roman a Rákosi-rezsim hibáit elemezte:

A pártvezetés és káderek, véleményük szerint - és itt főleg a Központi Bizottság ezen három tagjának véleményére alapozok, akikkel elbeszélgettünk és akik nagyon jó elvtársak, s akik elmondták, hogy a Politbüro, a párt vezetősége el volt szigetelve mind a tömegektől, mind pedig a párt kádereitől.²⁹

Roman így folytatta: „Münnich [magyar belügyminiszter] például ezzel kapcsolatosan elmesélte, hogy elment néhány alkalommal Rákosihoz ezzel a kérdéssel, és felhívta annak figyelmét azokra a hibákra, amelyek felszínre kerültek, amire neki azt mondta, hogy 'fogalmad sincs róla, nem ismered a helyzetet'. A párt legfelsőbb vezetésének nem volt tekintélye, nem sikerült elérnie, hogy a nép szeresse.”

³⁰ A Nagy-kormány még ennél is rosszabb volt, hiszen még fizikailag is el voltak

²⁹ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 48/1956, ff. 1-10, "Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR în care Aurel Mălnășan și Valter Roman raportează felul în care și-au îndeplinit misiunea la Budapesta, București, 2 noiembrie 1956", lásd a #27. dokumentumot, Andreescu et al., *Maghiarii din România*, 222 old. Közli még: Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 166-180 old. Ez a nyolcoldalas dokumentum nagyon szemléletesen mutatja be a román vezetők benyomásait a magyar válságról és okairól. Sajnos a szöveg nagyon gyatrán van fogalmazva. Mălnășan és Roman félbehagy mondatokat. Papír nélkül beszéltek, mert jegyzeteiket a budapesti román követségén hagyták. Közli: *Romániai Magyar Szó*, 1999. április 14.

<http://www.hhrf.org/rmsz/rmsz/99apr/r990414t.htm> Az idézet Gyarmath János fordítása.

³⁰ Münnich Ferenc (1886-1967) Magyarország nagykövete volt a Szovjetunióban (1954-1956) és Jugoszláviában (1956 július - 1956. október 25.). Nagy Imre kormányában

szigetelve. Ugyanezen a Politikai Bizottság ülésén Roman ezt mondta: „Az elvtársak hét-nyolc napja nem ettek, nem aludtak, nem mentek ki a parlament épületéből [...] Kapcsolatok nélkül támogatást sehonnan nem várhattak [...] Ők nem mehetnek el, hogy felvegyék a kapcsolatot a tömegekkel. Amikor a rádióban beszélnek, odajönnek, szalagra veszik a beszédeiket.” Roman érzékelt a politikusok félelmét is: „Apró Antal [miniszterelnök-helyettes] megkért, hogy mentsük meg a családját.”³¹

A román kormány jelentéseket kapott arról, hogy egy év múltán az invázió utáni Kádár-kormány még mindig el van szigetelve és a magyar nép passzív ellenállást tanúsít. Már a kádári „aki nincs ellenünk, az velünk van” mentalitása volt az uralkodó. Popescu nagykövet informálta Bukarestet azokról a megjegyzésekről, amelyeket a Német Demokratikus Köztársaságból (röviden NDK) az ellenforradalom elfojtása első évfordulójának megünneplésére 1957. november 4-én Budapestre érkező küldöttség tett. Az NDK-delegáció vezetője – akinek a nevét Popescu nem közölte – észrevételezte a fiatal budapesti munkások passzivitását. Amikor az Ikarusz

rövid ideig (október 27-31.) belügyminiszter volt, aztán Kádárral együtt titokban Moszkvába távozott. November 4-én miniszterelnök-helyettesnek és honvédelmi miniszternek nevezték ki az invázió utáni Kádár-kormányban. Később, 1958-1961 között, miniszterelnök lett. ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 48/1956, ff. 1-10, "Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR, 2 noiembrie 1956," lásd a #27. dokumentumot, Andreescu et al., *Maghiarii din România*, 166-80. Lásd meg *Romániai Magyar Szó*, 1999. április 14. Az idézet Gyarmath János fordítása.

³¹ Ugyanott, 225 old. Magyarul lásd: Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 134 old. Amit Lipcsey et al. a 130-6. oldalon közöl, az nem más, mint a *Magyar Szó* 1999. április 15-i számában megjelent, magyar nyelvre fordított dokumentum (*Aurel Mălnășan és Valter Roman beszámolója budapesti tapasztalatairól az PMR Központi Bizottság ülésén*) átvétele. Az innen származó idézetek a 30. lábjegyzetben jelzett honlapon már nem találhatóak meg, ugyanis a *Magyar Szó* internetes archívumából ez a szám hiányzik.

autóbuszgyárban megkérdezte egy huszonnégy éves „élmunkástól” [*muncitor fruntaș*], hogy viszonyul a szocializmushoz, a fiatalember így felelt: „Nem ellenzem a szocializmus építését.” A küldöttség vezetője ezután így szólt a magyarokhoz: „Ez a legnagyobb probléma, amelyet meg kell oldaniuk [...] Ha nem erősítjük a fiatalok ideológiai nevelését, nem fognak harcolni a szocializmus építéséért.”³²

Chișinevschi már az PMR Politikai Bizottság 1956. április 4-i ülésén kárhoztatta a Politikai Bizottság tagjait azért, mert eltávolodnak a tömegektől, és gúnyolódott is velük, mert úgy gondolták, „minél kevésbé vegyülnek el a nép között, annál jobban tisztelik őket.”³³

A Dej-féle vezetés ellenintézkedéseket hozott odahaza, hogy elkerüljék a pártvezetés elszigetelődését a tömegektől „és jobban szervezzék meg a kommunistákat.” Ha egy szervezetnek száznál több alkalmazottja volt, ott új pártalapszervezeteket hoztak létre minden osztályon, műhelyben [*atelier*], és szektorban.³⁴ A kampány során, amelyet a káderek megszervezéséért és a párttagságra legmegfelelőbb munkások kiválasztásáért folytattak, a pártvezetés úgy döntött, hogy az életrajzi adatokat egy hivatalos jegyzékben [*registru de evidență*]

³² Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 210/Ungaria 2, număr 588, f. 3. "Extras din notă Ambasadei RPR Budapesta in legătură cu discuțiile ce au avut loc cu ocazia repecției din seară zilei de 4.XI. a.c. Telegramă trimisă de la ambasadă României din Budapesta către MAE (Mălnășan), 10. XI. 1957."

³³ "Ședința biroului politic al CC al PMR din 4 aprilie 1956", lásd Tudor és Cătănuș, *O destalinizare ratată*, 95 old.

³⁴ ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 129/1956, f. 5. "Referat întocmit de secția organelor de partid, 9. XI. 1956." Említik az 1956. november 12-i Politikai Bizottság ülésén is. Lásd ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 129/1956, f. 2. "Protocol nr. 46 al ședinței Secretariatului CC al PMR din ziua de 12 noiembrie 1956."

tartja nyilván a korábban mindenkiről külön vezetett kartotékok helyett.³⁵ Az PMR Politikai Bizottsága megbízta egyes tagjait, hogy utazzanak el a fontosabb városokba és tartsanak beszédeket. Miron Constantinescu Kolozsvárra, Gheorghe Stoica Központi Bizottság tagja Constanțába, Alexandru Sencovici könnyűipari miniszter Nagyváradra, Petre Lupu munkaügyi miniszter Temesvárra, Mihai Mujic, a Szakszervezetek Központi Tanácsának főtitkára Nagybányára, Fazekas János, a Központi Bizottság és a Titkárság tagja Marosvásárhelyre, a Magyar Autonóm Tartomány (ma Maros megye) székhelyére ment.³⁶ A románok szabadidejét aprólékos politikai kioktatás foglalta le, és megakadályozta, hogy államellenes konspirációra gyűljenek össze. A rezsim betiltott minden olyan magánrendezvényt, amelyen háromnál többen vettek részt.

#2: Zárjuk a sorokat szorosra és ne engedjük a frakciózást

Másodsorban, Dej és a többi PMR-vezető jól látta, hogy zárni kell a sorokat és kerülni kell a frakciózást a vezetőségen belül. Az egység hiánya tette tönkre Rákosit és a Nagy-kormányt is. Roman így panaszkodott:

A (Rákosi-féle)vezetőségben csoportok voltak, amelyeknek eltérő véleményük volt. A lényegi kérdésekben hiányzott az egység, és ez évek sora óta. Azok a káderek, akiknek végre kellett volna hajtaniuk a határozatokat,

³⁵ Ugyanott.

³⁶ ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 354, ff. 1-5. "Protocol nr. 54, al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 24 octombrie 1956," lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 76 old. A Magyar Autonóm Tartomány (románul *Regiunea Autonomia Maghiară*) 1952 és 1960 között létezett. 1956-ban lakosságának 77,3 %-a székely magyar volt, 20,1 %-a román, 1,5%-a cigány, 0,4 %-a német és 0,4 %-a zsidó. A magyart a tartomány egyik hivatalos nyelvének nyilvánították. 1968-ban ismét bevezették a *județ* (megye)-rendszert, a tartományból pedig három új megyét alakítottak ki: Marost, Hargitát és Kovásznát.

tudták azt, hogy Rákosi egy véleményen van, s hogy mások más véleményen vannak, és a határozatok végrehajtása így nem ment.³⁷

Majd így folytatta: „...két táborra szakadtak; egyesek azt mondták, hogy ez egy nemzeti mozgalom igazságos követelésekkel, mások eleve úgy jellemezték mint egy ellenforradalmi mozgalmat, amely kihasználta a párt rossz politikája által kiprovokált elégedetlenséget.”³⁸ Roman okfejtése szerint „a XX. kongresszusa óta (...) mindenkit ábécé-sorrendbe állítottak és ennek alapján feltették a kérdést: vajon ki vezet bennünket?”³⁹ Popescu közvetítette a szovjet nagykövet, Jurij Andropov megjegyzéseit, akivel május végén beszélgetett. Andropov elmondta neki, hogy szerinte a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) három csoportra szakadt: az egyik Rákosit támogatja, a másik „zajos írókból” áll, akik „úgy tesznek, mintha az egész magyar nép nevében beszélnének,” a harmadik pedig a kettő között ingadozik. „Engem az riaszt,” mondta Andropov, „hogy [az írók csoportjának] sikerült még néhány Központi Bizottság tagját is megfélemlíteniük.” Andropov szerint „a vezetésnek határozottabban kell érvényesítenie a párt irányvonalát” és „drasztikusan fel kell lépnie az ellenséges elemekkel szemben.”⁴⁰

³⁷ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 48/1956, ff. 1-10, „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR, 2 noiembrie 1956”, lásd #27. dokumentum, Andreescu et al. *Maghiarii din România*, 222. Lásd meg *Romániai Magyar Szó*, 1999. április 14 Az idézet Gyarmath János fordítása.

³⁸ Ugyanott. Közli: *Romániai Magyar Szó*, 1999. április 14. Az idézet Gyarmath János fordítása.

³⁹ Ugyanott, 222, 224 old. A *Romániai Magyar Szó*, 1999. április 15. alapján közli Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 131 old.

⁴⁰ Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 7, volum 1, #10693, "Telegramă cifrată intrată nr. 180. Trimisă de Popescu de la Ambasadă României din Budapesta către MAE, 20. V. 1956."

Nagy Imre kormánya sem volt jobb. Málnășan és Roman valójába úgy gondolták, hogy Nagy még rosszabb is, mert „ott egy burzsuj, reakciós kém világra jellemző” léghör uralkodik. Egy október 30-i táviratban Málnășan értesítette főnökeit szerencsés megérkezéséről és megállapította, hogy a helyzet komolyabb, mint ahogy azt Bukarestben gondolta. „...nincs jelenleg olyan politikai erő, amely a helyzetet kézben tartaná. (...) A kezdeményezés továbbra is a reakció és a kormány kezében van, amely az előbbi nyomására egyik engedményt a másik után teszi”, panaszkodott.⁴¹ Amikor hazatérésük után, november 2-án jelentést tettek a Politikai Bizottságnak, Valter Roman külön is kifejezte Nagy Imre iránti megvetését:

Felmerül a kérdés, hogy mi lehet a magyarázata annak, hogy Nagy tartja magát a kormányban, bár nincs pártja, amire támaszkodhatna, nincs hatalma a tömegek felett (...) Véleményünk szerint a reakció attól fél, hogy ha nyilvánosságra hozza egész programját, az azzal járna, hogy a szovjet csapatok elfoglalnák Magyarországot. Az ok az, hogy nem engedhető meg, hogy Magyarország kapitalista országgá alakuljon át. Emiatt Nagyt tolják előre, aki jobb felé halad; a reakció csak kihasználja őt. Így jár el egy kommunista kormányfő?⁴²

Dej mindezt a szívére vette. Az SZKP XX. kongresszusa egy paranoia-közeli állapotot okozott benne a frakciókat illetően. „Ha bárki felvet bármilyen kérdést a személyi kultusszal kapcsolatban, még ha csak általában is, Dej azt hiszi, hogy ellene

⁴¹ Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 7, volum 2, număr 141, "Telegramă cifrată intrată nr. 124. Trimisă de Málnășan de la Ambasadă României din Budapesta către MAE, 30. X. 1956, oră 22.30," lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 142 old. Ennek a dokumentumnak a levéltári jelölése (*signatură*) megváltozott az 1996-os publikáció óta (dosar nr. 7, volum 2, nem pedig dosar nr. 34). Málnășan előző megjegyzését az 1956. november 2-i Központi Bizottság-ülésen tette. Ezt és az október 30-i távirat magyar szövegét lásd: Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 133, 126 old.

⁴² ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 48/1956, ff. 1-10, "Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR, 2 noiembrie 1956," lásd a #27. dokumentumot, Andreescu et al., *Maghiarii din România*, 225 old. A *Romániai Magyar Szó*, 1999. április 15. alapján közli Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 134 old.

irányul”, tette szóvá Chişinevschi az 1956. április 3-án tartott Politikai Bizottság ülésén.⁴³ Constantinescu és Chişinevschi a márciusi plénumon és az áprilisi Politikai Bizottság üléseiben egyaránt zúgolódott amiatt, hogy a Politikai Bizottság tagjai „félnek kinyitni a szájukat”, mert attól tartanak, hogy elidegenítik Dejt. Amikor Chişinevschi egyszer azt mondta: „hadd beszéljek én is; mindig csak te jutsz szóhoz”, Dej azon nyomban megvádolta azzal, hogy nincs benne párthűség.⁴⁴ Mălnăşan és Roman beszámolójából Dej valószínűleg arra következtetett, hogy a magyar „ellenforradalom” azért fordulhatott elő, mert az MDP vezetőségét magát is „ellepték” a ricsajos kritikusok. Eszerint a bíráló korlátozása csak elősegítheti a sorok szorosabbra zárását és az egységet.

Dej és kollégái mind emlékeztek saját korábbi illegalitásukra és börtönveikre, ami még inkább megerősítette eltökéltségüket, hogy el kell kerülni a frakciózást. Ezek a korábbi tapasztalatok a konspirációs „mi ellenük” gondolkodásmódot csöpögtették beléjük; megutáltatták velük a frakciózást (a közmondásos román „f betűs” szót); azt sulykolták, hogy mindenképpen túl kell élni és tilos másokat beköpni. A Varsói Szerződés államaiban uralkodó kommunista elitekkel szemben a román kommunista főnökök sokkal inkább ebből a kollektív börtönélményből és a griviţai vasutassztrájkból (1933) vezették le saját azonosságukat, mint az „otthoni kommunisták” és az emigránsok, másképpen „moszkoviták” közötti mint az „otthoni kommunisták” és az emigránsok, másképpen „moszkoviták” közötti egyszerű megkülönböztetésből.⁴⁵ Az

⁴³ „Şedinţa Biroului Politic al CC al PMR din 3 aprilie 1956”, lásd Tudor és Cătănuş, *O destalinizare ratată*, 126 old.

⁴⁴ Ugyanott, 62, 78 old.

⁴⁵ Vladimir Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism*. Berkeley: University of California Press, 2003, 102 old. További meghatározó élmény volt a spanyol polgárháború (1936-1939) és a szovjet száműzetés.

1956. április 3-i Politikai Bizottság-ülésén, amikor Constantinescu, majd Chişinevschi is szembeszegült Dej-zsel, a Politikai Bizottság két tagja, Alexandru Drăghici és Gheorghe Apostol, akik a „börtönöket megjárta kemény maghoz” tartoztak, gyorsan megbírálták a két renegát párttisztviselőt. „Amivel Miron elvtárs itt megpróbálkozott, nem más, mint frakciózás és pletykára való hajlam”, kiáltott fel Drăghici.⁴⁶ Apostol azt állította, hogy Constantinescu és Chişinevschi még Moszkvában esküdtek össze, amikor a XX. kongresszuson vettek részt.⁴⁷ A magyar példa hat hónap múlva csak növelte a frakciótilalmat.

Elemzők kimutatták, hogy válság idején a döntéshozók köre általában szűkül, a helyi ügyek már nem olyan sürgősek és mindenki a „zászló köré sorakozott”.⁴⁸ A nyugati határunk mellett kibontakozó válság a románok esetében a *conducător* köré sereglési effektus idézte elő. A Politikai Bizottság úgy döntött, hogy minden nap délután 13.00-kor és este 21.00-kor tart helyzetelemző ülést.⁴⁹ Keleti Ferenc, Magyarország romániai nagykövete, már az Októberi Forradalom november 7-i ünneplésén észlelte a bukarestiek erősebb szolidaritását. Több ezer pártaktivista gyűlt össze egy tornateremben, hogy ünnepeljenek. „Évek óta nem ünnepelték november 7-ét ilyen lelkes hangulatban”, írta Keleti. „A jelenlévők többször megszakították a felszólalók beszédét és hosszú percekig át éltették a Szovjetuniót, a pártot és Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtársat. [...] Az írók hűség-táviratokat [*telegrame de fidelitate*] küldtek a központi

⁴⁶ "Şedinţa Biroului Politic al CC al PMR din 3 aprilie 1956," lásd Tudor és Cătănuş, *O destalinizare ratată*, 69 old.

⁴⁷ Ugyanott, 72 old.

⁴⁸ Hannes Adomeit, *Soviet Risk-taking and Crisis Behavior: a Theoretical and Empirical Analysis*. London; Boston: Allen & Unwin, 1982, 38 old.

⁴⁹ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 355, ff. 1–5, "Protocol nr. 55 al şedinţei Biroului Politic al CC al PMR din 26 octombrie 1956", lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 95 old.

vezetőségnek.” Keleti ezt a nagyobb „homogenitást” a Magyarországról érkező direkt fenyegetésre adott válaszként állította be:

A magyarországi ellenforradalmi erők előretörése által beállt hangulatváltozásra Romániában nem a háborús hisztéria volt a jellemző. Párton belül a változás fővonalát a tömörülésben határozhatjuk meg. Úgy a felső vezetésben, mint az alsóbb szerveknél, erős összefogás és egységes állásfoglalás volt észlelhető.⁵⁰

#3: Kerüljük a tömeges rehabilitációt és korlátozzuk a szólásszabadságot

A frissen rehabilitált politikai foglyok azt az embertípust képviselik, akik minden valószínűség szerint a legkritikusabbak, a legszókimondóbbak és a rezsimhez legkevésbé alkalmazkodók. Dej kétségkívül leszűrt egy harmadik tanulságot is: ne foganatosíts *tömegesen* rehabilitációt, és ne engedd meg a rehabilitáltaknak, hogy szabadon gyülekezzenek és beszéljenek. „Különösen Rajk rehabilitációjának [1956. március 27.] híre után a mindenféle viták résztvevői egyre kritikusabb hangot ütöttek meg, aztán túl is reagáltak egyes kérdéseket és megbocsáthatatlan hibákat követtek el”, írta Popescu nagykövet 1956. május 2-án küldött táviratában.⁵¹ Amikor Rajk László korábbi belügyminisztert rehabilitálták, Rákosi minden hitelét elvesztette, hiszen ő volt az, aki Rajk állítólagos bűnei miatt széleskörű Tito-ellenes tisztogatásba fogott. Mindezek után Rákosi 1956. július 18-21-én lemondott, Kádár János (akkoriban Budapest XIII. Kerületének párttitkára) és Révai József (korábbi oktatási miniszter) visszakerült a Politikai Bizottságba.⁵² Dej viszont lépéseket tett, hogy elkerülje azt a kínos helyzetet,

⁵⁰ MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-4/j-00248-1957, 10.I.1957, lásd a #36. dokumentumot, Andreescu et al., *Maghiarii din România*, 249-50 old. Lásd még: Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 227-228 old.

⁵¹ Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 7, volum 1, f. 2, "Telegramă cifrată intrată nr. 180. Trimisă de Popescu de la Ambasadă Romaniei din Budapesta către MAE, 2. V. 1956, oră 18.15."

⁵² Popescu nagykövet már 1956. május 12-én jelentette Bukarestbe, hogy Rákosi olyan beszédet fog mondani, amelyben önkritikusabb lesz, mint abban, amely 1956. március

amelybe Rákosi, Valko Velez Cservenkov bolgár vezető, Edward Ochab lengyel első titkár, valamint a csehszlovák Viliam Široký és Antonín Novotný került, akik mind megpróbálták a szellemeiket (Traicso Kosztovot, Władysław Gomulkát és Rudolf Slánskýt) a palackokba zárva tartani.⁵³ Dej, ahelyett, hogy rehabilitálta volna átkos ellenségét, Lucrețiu Pătrășcanu korábbi igazságügy-minisztert, aki 1948 óta börtönben volt, 1954. április 17-én hajnali 3-kor feltűnés nélkül kivégeztette.⁵⁴ Igyekezett meggátolni Hruscsovot abban, hogy leváltsa és nyilván megérezte, hogy nem következik be felzúdulás, ha a titoista áldozat aljas tárgyalásáról és meggyilkolásáról minél kevesebb hír szivárog ki. A román tömegek nem kényszeríthették Dej-t védekező

12-13-án hangzott el tőle, és amelyben számos esedékes rehabilitációt fog bejelenteni. Popescu jelentette azt a híresztelést is, hogy Kádárt fogják kinevezni belügyminiszternek. Valójában azonban 1954-től 1956. október 27-ig Piros László volt a belügyminiszter. Kádárt 1954. október 9-én rehabilitálták, de az MDP politikai Bizottságába csak az 1956. július 18-21-i plénum után térhetett vissza. Lásd Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 7, volum 1, #9840, "Telegramă cifrată intrată nr. 180. Trimisă de Popescu de la Ambasadă României din Budapesta către MAE, 12. V. 1956 oră 18.00."

⁵³ Természetesen ezek az esetek nem teljesen összehasonlíthatók. Gomulkát és Kosztovot egyaránt 1956-ban rehabilitálták, az utóbbit már csak halála után. Slánskýt csak 1968-ban rehabilitálták, szintén a halála után. Cservenkov és Ochab lemondott posztjáról, de Novotný államelnök és első titkár maradt 1968 márciusáig. Nem Novotný vagy Široký, hanem a sztálinista Klement Gottwald kezdeményezte Slánský főtitkár és Vlado Clementis kivégzését, de Gottwald néhány nappal Sztálin után, 1953. március 13-án meghalt, így elkerülte cselekedeteinek viharos társadalmi következményeit.

⁵⁴ A Pătrășcanu-ügy háttéréről lásd Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons*, 110-120 old, és George H. Hodos, *Show Trials: Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948-1954*. New York: Praeger, 1987. 99-101 old. Ha Pauker és Luca sikerrel jár, a tárgyalás érintette volna Petre Borilát, Valter Romant és Leonte Răutut is, akik mind harcoltak Spanyolországban. Hodos szerint Borilă és Roman 1961-ben kijelentette, hogy Dej akciói mentették meg az életüket.

állásba, ahogy az Rákosival történt. Abban is szerencséje volt, hogy Pătrășcanu nem volt hajlandó “vallani”, ez pedig eleve kizárt bármiféle nagydobra vert kirakatpert.

A bukaresti kormány 1953 és 1956 között ténylegesen rehabilitált bizonyos politikai foglyokat, főként magyar nemzetiségűeket, mert így kívánta magához csábítani és ellenőrzés alatt tartani őket. Október 24-én a Politikai Bizottság rendkívüli ülésén úgy döntött, hogy rehabilitálja Balogh Edgár, Demeter János, Takács Lajos, Gaál Gábor és Kacsó Sándor magyar írókat és akadémikusokat.⁵⁵ Leonte Răutu pártideológus és politikai bizottsági tagjelölt és Fazekas János (Ion), az PMR Központi Bizottság Titkárságának tagja december 5-én, röviddel kolozsvári tényfeltáró útjuk után beszéltek

⁵⁵ ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 354, ff. 1-5. „Protocol nr. 54 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 24 octombrie 1956,” lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 78 old. Takács Lajos a Bolyai Egyetem rektora volt és egyben miniszterhelyettes a Nemzetiségek Együttélésének minisztériumában. 1953-ban kizárták a pártból azzal a váddal, hogy 1944 előtt, mint a bánáti magyar közösség főtitkára, kapcsolatot tartott az aradi magyar konzulátussal és kémkedett. 1957-ben a párt ellenőrző bizottsága visszavette. Gaál Gábor (1891-1954) magyar kommunista volt, aki a budapesti egyetemen végzett és részt vett az 1919-ben elbukott forradalomban. Bécsbe szökött, de később visszatért Magyarországra, ahol letartóztatták. Megszökött és Romániában talált menedéket. Itt a *Korunk* (1926-1940) és az *Utunk* (1946-1954) c. kommunista folyóiratokat szerkesztette. Gaált, aki a Bolyai Egyetemen filozófiát és magyar irodalomtörténetet tanított, 1954-ben elbocsátották az egyetemről, a folyóirattól és a pártból is kizárták. Kacsó Sándor (1901-1984) a kolozsvári Ferdinánd Egyetem hallgatója volt. 1944-1945-ben a Târgu Jiu börtöntáborba internálták. 1946-tól 1952-ig a Magyar Népi Szövetség aktív vezetőjeként működött és később a Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó (*Editura de Stat pentru Literatură și Artă, ESPLA*) főszerkesztője lett Kolozsvárott.

negyükkel – Gaál már korábban, 1954-ben meghalt – és üdvözölték őket a pártba való visszavételük alkalmából.⁵⁶

#4: Keményen tartsuk kordában a sajtót

A bukaresti vezetés azonban csak óvatosan haladt előre. Dej okosan elkerülte az olyan hírhedt áldozatok rehabilitációját, akár élők voltak, akár holtak, mint Pătrășcanu, Ștefan Foriș, Ana Pauker és Vasile Luca, mert ez visszaüthetett volna és tönkretelhetett volna a karrierjét. Később, 1968-ban, Dej utóda, Ceaușescu szándékosan rehabilitálta ezeket az embereket, hogy így is ártson Dej hírnevének. A Dej-regim pedig elég figyelmeztetést hallott magyarországi megbízottaitól az ottani rehabilitált politikai foglyok csínytevéseiről ahhoz, hogy egy negyedik leckét is megtanuljon: tartsd kemény kordában a tömegtájékoztatási eszközöket és csak lojális kommunistákat alkalmazz a román újságoknál és rádióállomásoknál. Elena Benkö román diplomata azt jelentette Budapestről, hogy az össze újság közül a *Népszava* volt az, amelyik a “legszenzációjahajszabb módon” tálalta az eseményeket. Az újság október 14-én közölte Justus Pálnak, a Rajk-per 1955-ben szabadult egyik áldozatának nyilatkozatát Rajk László utolsó szavairól. Ugyancsak a *Népszava* volt az egyetlen újság, amely közölte Rajk feleségének nyilatkozatát, aki bejelentette, hogy a Tolna megyei tanács úgy döntött: egy utcának a nevét *Rákosi* utcáról *Rajk* utcára változtatja. A *Népszava* azt is elhatározta, hogy a Rajk-perben elítélt többi ember ünnepélyes újratemetéséről is beszámol. Az újság „ellenséges provokációja” (*provocare dusmănoasă*) nem volt meglepő, tette hozzá Benkö, hiszen a főszerkesztő, Horváth Zoltán, a Szociáldemokrata

⁵⁶ “Notă-raport a delegației de partid care s-a deplasat la Cluj, 5 decembrie 1956,” lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 374 old.

Párt korábbi főtitkárhelyettese volt, aki 1951-től 1956-ig politikai fogolyként ült börtönben.⁵⁷

1957. január 11-én küldött táviratában Popescu beszámolt a román nagykövetség harmadtitkára, Virgil Podrumaru, és egy másik követségi tisztviselő, Adalbert Tothfalusi debreceni útjáról, amelyre 1957. január 7-8-án került sor, és az ott szerzett benyomásairól. Meglátogatták a helyi újság, a *Néplap* szerkesztőségét. „...Jelenleg a szerkesztőségi kollektíva 14 tagjából csak hárman párttagok, a párttagok jelentős része kormány- és pártellenes magatartást tanúsít. (Például egyikük azt mondta a lap főszerkesztő-helyettesének, hogy a kormány programja hazugság.)⁵⁸ Dej és kollégái valóban jól tudták, hogy a *Szabad Nép* és a Magyar Rádió székháza Budapest központjában volt „az ellenállás melegágya” a forradalom idején. A felkelők már a legelső nap, október 23-án elfoglalták a *Szabad Nép* szerkesztőségének épületét.

Dej és csapata a Benkö- és Popescu- jelentésekre reagálva úgy döntött, hogy kiszűr minden lehetséges kormányellenes és pártellenes magatartást. Október 26-án a Politikai Bizottság arra utasította Chișinevschit, hogy felügyeljen egy olyan háromtagú bizottságot, „amely ellenőrizni fog minden újságcikket és rádióadást a magyarországi eseményekkel kapcsolatban.” A bizottság tagjai a következők voltak: Paul Niculescu-Mizil (a Központi Bizottság Agitációs és Propagandaosztályának vezetője), Vasile Dumitrescu (az *Agenția Română de Presă*, vagy Agerpress egyik vezető szerkesztője) és Melita Apostol (Gheorghe Apostol felesége, a román rádióhálózat, a *Radiodifuziunea*

⁵⁷ Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 210/Ungaria 2, nr. 95/1956, ff. 1-3. "Telegramă trimisă de Elena Benkö de la Ambasadă Republicii Populare Române din Budapesta către MAE (Direcția i Relații), 20. X. 1956."

⁵⁸ Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 210/Ungaria 2. "Telegramă cifrată intrată nr. 502. Trimisă de Popescu, de la Ambasadă României din Budapesta, către MAE, 11 ianuarie 1957." Magyarul lásd: Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok*, 231-2 old.

Română egyik igazgatója).⁵⁹ Ráadásul a párt- és állami szervek „különintézkedéseket hoztak” hogy megerősítsék az összes kommunikációs intézmény (rádióállomások, újságszerkesztőségek és telefonközpontok) biztonságát.⁶⁰ A vezetőség összpontosított Erdélyre és „hozzáértő aktivistákat” küldött az olyan magyar nyelvű romániai újságoknak és folyóiratoknak a szerkesztőségébe, mint például az *Előre* és az *Utunk*, azzal a gyanakodó megjegyzéssel, hogy ott „káros elemek” is dolgoznak.⁶¹ Erdély minden kulcsfontosságú városában munkásokból és UTM-tagokból álló különleges osztagokat hoztak létre, amelyek „szükség esetén beavatkozhattak.” Kolozsvárott például egy 500 fős osztag jött létre.⁶² Az újságok, folyóiratok és rádiók rendszerint csak hozzáférhető tényeket közölnek. Ezért a rezsim elhatározta, hogy cenzúrázza a Magyarországról érkező vagy oda irányuló levelezést és visszatart minden „gyanús”

⁵⁹ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 355, ff. 1–5, “Protocol nr. 55 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 26 octombrie 1956,”lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 95 old. A dokumentum dossziészám (dosar) az ANIC-ban 170/1956-ra változott. Angol fordítását lásd Békés et al., *The Hungarian Revolution, A History in Documents*. Budapest és New York: Central European University Press, 2002, 246-9 old.

⁶⁰ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 74/1956, ff. 72-78, "Informare cu privire la măsurile luate de organele locale de partid și starea de spirit a populației, 29 octombrie 1956," lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 135 old.

⁶¹ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 354, ff. 1-5. "Protocol nr. 54, al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 24 oct. 1956," lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 78 old. A dokumentum az *Utunk*-at tévesen újsággként nevezi meg, pedig valójában magyar nyelvű irodalmi hetilap volt, amelyet a Román Írószövetség Kolozsvárott jelentetett meg. Az *Előre* nevét tévesen rövid *ö*-vel írták („Elöre”).

⁶² ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 74/1956, ff. 72-78, "Informare cu privire la măsurile luate de organele locale de partid și starea de spirit a populației, 29 octombrie 1956", lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 135 old.

anyagot..⁶³ Ennek jegyében a vezetés megtagadott bármiféle turista kiutazást, felfüggesztette a katonák eltávozását és megtiltotta a romániai újrahonosítást.⁶⁴

Bukarest is törekedett arra, hogy tanulmányozza, befolyásolja, és néha még helyettesítse is a magyar médiát, hogy előre befolyásolja a magyar embereket mielőtt még az őszinte nyugati adásokat meghallhathatták volna. „Derítsék ki, hogy a megyei és helyi tanácsok adnak-e ki újságokat. Ha igen, szerezzenek be példányokat és minél előbb küldjék el nekünk”, sürgette a Külügyminisztérium (*Ministerul Afacerilor Externe*, or MAE) egyik tisztviselője a budapesti román nagykövetséget.⁶⁵ Dej a Magyar Autonóm Tartományban 1956. december 15-én és 16-án tartott pártkonferencián szenvedélyes beszédet mondott. „A kommunistáknak, minden dolgozónak le kell vonnia a tanulságokat az utóbbi időben Magyarországon lezajlott eseményekből. [...] harcolni kell az ideológiai egység megvédéséért [...] E tekintetben a legcsekélyebb ingadozást sem engedhetjük meg.”⁶⁶ A beszéd már jelezte a román nemzetiségpolitika eldurvulásának

⁶³ ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 354, ff. 1-5. "Protocol nr. 54, al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 24 octombrie 1956", lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 75 old.

⁶⁴ Ugyanott. Lásd még ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 355, ff. 1–5, "Protocol nr. 55 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 26 octombrie 1956," Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 95 old.

⁶⁵ Arh MAE, fond Budapesta, dosar nr. 37, volum 1, nr. 60, "Telegramă cifrată ieșită nr. 24775. Trimisă de MAE către Ambasadă României din Budapesta, 7. V. 1956 oră 11.50;" és Dosar nr. 37, volum 1, nr. 67, "Telegramă cifrată ieșită nr. 24789. Trimisă de MAE (DRI) către Ambasadă României din Budapesta, 11. V. 1956 oră 10.05." Az első dokumentumban *șfat*, nem pedig a *consiliu* 'tanács' szó szerepel, de mivel az előző jelentése is konzultációra, döntésre vagy tanácsadásra összegyűlt testület, ezért a fordításra a magyarban is használatos *tanács* szót alkalmaztuk.

⁶⁶ MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-4/j-00248-1957, 1957. január 10., #36. dokumentum, lásd Andreescu et al., *Minorități etnoculturale*, 250 old. A párt lapja hat nappal később közölte a beszédet. Lásd még: Gheorghe Gheorghiu-Dej, "Cuvântarea tovarășului Gh.

csírát és a Budapesten korábban, 1956. november 24-én tartott felszólalásának maró hangvételét visszhangozta: „A reakció [...] teljes egészében megmutatta a képét azokban a tömeggyilkosságokban, amelyeket itt rendezett, meg kell mondjam – ha mi az önök helyében lennénk - azt a körülményt, hogy a reakció fegyverrel meg merte támadni a népi demokratikus rendszert, ezt, mint legalkalmasabb pillanatot, felhasználnánk arra, hogy sajnálat nélkül szétzúzzuk a reakciót és ne tárgyaljunk arról, hogy demokrácia vagy nem demokrácia.”⁶⁷ Benkő amiatt panaszkodott, hogy a magyarok a december 16-i beszédről a nyugati rádióállomások „tendenciózus” beszámolóiból értesültek, mivel a *Népakarát* és az *Esti Hírlap* csak „néhány sort” írt róla.⁶⁸ Erre reagálva egy külügyminisztériumi tisztviselő, Babuci, arra ösztökélte a diplomatákat, hogy magyar nyelvű brosúrában tegyék közzé a beszéd egyes részleteit és széles körben terjesszék Magyarországon.⁶⁹ Benkő azt válaszolta, hogy mivel december 25. és 26. munkaszüneti nap, a követségnek pedig nincs elég papírja és nyomdafelszerelése, „az időtakarékoság szempontjából és a bürokratikus huzavona elkerülésére” a legjobb megoldás az lenne,

Gheorghiu-Dej la conferința de partid a Regiunii Autonome Maghiare," *Scânteia*, 22 decembrie 1956, 2. Az idézett részlet Keleti Ferenc bukaresti magyar nagykövet 1957. január 10-én kelt feljegyzésében található, közli Lipcsey et al, *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 228 old.

⁶⁷ MOL, M-KS-288-4/2.ö.e. (MSzMP), 4. old. „Jegyzőkönyv, készült a Magyar Szocialista Munkáspárt által 1956. november 24-én tartott központi bizottsági ülésről.” Ennek a beszédnek az elemzését lásd: Stefano Bottoni, *Transilvania rossa. Il comunismo romeno e la questione nazionale, 1944-1965*. Roma: Carocci Editore, 2007, 176-7. A Dej-beszédet közli Lipcsey et al, *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 175-176 old.

⁶⁸ Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 7, volum 4, număr 86, "Telegramă cifrată intrată nr. 336. Trimisă de Benkő de la Ambasadă României din Budapesta către MAE, 24. XII. 1956, oră 20.00."

⁶⁹ Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 37, volum 3, număr 103, "Telegramă cifrată ieșită nr. 29543. Trimisă de Babuci către Ambasadă României din Budapesta, 24. XII. 1956." Kézírásos dokumentum. Babuci keresztnéve nincs megadva.

ha a Külügyminisztérium megküldené a követségnek a beszéd példányait. Benkő, hogy a külügyminisztériumi tisztviselőket motiválja, célzott arra a konkurenciára, amelyet olyan országok jelentenek, ahol szintén jelentős a magyar közösség: „Jugoszlávia és Csehszlovákia gyakran terjeszt magyar nyelvű újságokat Budapesten.”⁷⁰

Következésképpen Apostolescu a külügyminisztérium sajtóosztályáról tizenötezer példányt küldött a romániai magyar nyelvű lap, az *Előre* december 23-i számából, amelyben a beszéd megjelent. Azt szorgalmazta, hogy a követség „két vagy három napon belül” terjessze el minél szélesebb körben és ne hagyja „a követség raktárában porosodni”, mert „nem az az érdekünk, hogy ezeket a példányokat eladjuk.”⁷¹

December 31-én a Külügyminisztérium az *Előre* további háromezer példányát küldte el. A debreceni tisztségviselők később köszönetet mondtak a román diplomatáknak, mivel „azokban a napokban, amikor a helyi lap [...] nem jelenhetett meg, a Nagyváradról beszerzett *Előre* volt az egyetlen a városban terjesztett lap.”⁷²

A román vezetés a Magyarország felé irányított magyar nyelvű rádióadásokat is fokozta, de az eredmény vegyes, gyakran tragikomikus volt. A ti rádiótok „olyan énekeket kezdett sugározni, amelyek felmagasztalták Rákosit”, rótták meg a magyar tisztségviselők Podrumaru és Tótfalusi diplomatákat, amikor a fent már említett utazás

⁷⁰ Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 7, volumul 4, număr 87, "Telegramă cifrată intrată nr. 337. Trimisă de Benkő de la Ambasadă României din Budapesta către MAE, 25. XII. 1956, oră 17.45."

⁷¹ Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 37, volum 3, număr 106, "Telegramă cifrată ieșită nr. 27805. Trimisă de MAE (Direcția Presei) către Ambasadă României din Budapesta, 28. XII. 1956 oră 23.00." Apostolescu keresztnéve nincs megadva a dokumentumban.

⁷² Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 210/Ungaria 2. "Telegramă cifrată intrată nr. 502, Trimisă de Popescu, de la Ambasadă României din Budapesta, către MAE, 11 ianuarie 1957." Magyarul: lásd Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok*, 231 old.

során Debrecenben jártak.⁷³ A magyar hivatalos személyek „több külügyi hír” közlését hiányolták, „hogy abból meg lehessen tudni, táborunk miként vélekedik a vonatkozó eseményekről”, és kevesebb helyi román hírt kértek. Arról is biztosították azonban a román küldötteket, hogy sokan hallgatják a magyar nyelvű adásokat, és „nagyon pozitív az a határozott magatartás, amelyet a román rádió és sajtó tanúsított, amikor a kezdetektől kijelentette, hogy ellenforradalomról van szó.”⁷⁴

#5: Hozzunk határozott katonai intézkedéseket

Az ötödik tanulság, amelyet a román kormány leszűrt a magyar eseményekből az volt, hogy hermetikusan le kell zárni a határokat és szigorú katonai intézkedéseket kell foganatosítani. Mălnășan látszólag elhitte azt a híresztelést, amelyet Vas Zoltántól (a közellátási kormánybizottság elnökétől) hallott, hogy „bejön majd vagy huszonötezer csendőr is, akik az osztrák határnál állnak, emigráns volt horthysta csendőrök”, és a „szabad választások” után az újjáalakult párt valószínűleg megengedi nekik, hogy „belépjen(ek) az országba.” Mălnășan rögtön levonta a következtetést: “Világosan kiderült, hogy [...] máris behatoltak [...] volt horthysta tisztek, és [...] együtt azokkal a bázisokkal, amelyekkel az országban rendelkeztek, irányították [...] ennek az akciónak a

⁷³ Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 7, volum 4, număr 73, "Telegramă cifrată intrată nr. 322. Trimisă de Benkő de la Ambasadă României din Budapesta către MAE, 20. XII. 1956, oră 21.15." Lásd még: Arh. MAE, fond Budapesta, dosar nr. 210/Ungaria 2. "Telegramă cifrată intrată nr. 502, Trimisă de Popescu, de la Ambasadă României din Budapesta, către MAE, 11 ianuarie 1957." Magyarul: lásd Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok*, 231 old.

⁷⁴ Ugyanott. Magyarul: lásd Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok*, 230 old.

katonai megszervezését.”⁷⁵ A román vezetők talán azt gyanították, hogy az efféle horthysták átkelhetnek a magyar-román határon.

A híresztelések számából kiindulva a bukaresti kormány azt is gondolhatta, bár nem valószínű, hogy még az amerikaiak is megtámadhatják Romániát. A Securitate jelentése szerint Nagytopoly faluban (Topolovățul Mare), Temesvártól huszonhat kilométernyire, egy kulák október 29-én elhíresztelte, hogy „Magyarországot elfoglalták az amerikaiak.”⁷⁶ November 4-én, az átfogó szovjet agresszió napján a szászrégeni (Reghin, az egykori Magyar Autonóm Tartomány székhelyétől, Marosvásárhelytől huszonkilenc kilométernyire) Adolf Beiu kijelentette, hogy az amerikaiak és a britek „rákényszerítik az oroszokat, hogy hagyják el Magyarország területét.”⁷⁷ Ugyanazon a napon egy „szucsávai [Suceava, az egykori Bukovina területén északkelet Romániában] kulák fia” azt hirdette, hogy nemsokára „amerikai segítséget kapnak” és „kirobbanthatják a lázadást.”⁷⁸ Az ugyanabban a régióban egy kulák, Gheorghe Moise, azt mondta egy adószedőnek: „jönnek az amerikaiak.”⁷⁹ November 23-án Sztálin [Brassó] vidéken, Felsővenice [Veneția de Sus] faluban három férfi azt követelte, hogy a párttitkár adja vissza a párttagsági könyvüket, mert attól „féltek, hogy az amerikaiak meg fogják őket kínozni, ha az országunkba jönnek” [*se tem că vor fi schingiuiți de americani când vor*

⁷⁵ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 48/1956, ff. 1-10, "Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR, 2 noiembrie 1956" in Andreescu et al., *Maghiarii din România*, 221. Az idézet Gyarmath János fordítása. Lásd *Romániai Magyar Szó*, 1999. április 14.

⁷⁶ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 74/1956, ff. 52-61, „Buletin informativ, 29 octombrie 1956”, lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 130 old.

⁷⁷ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 75/1956, ff. 57-65, „Buletin informativ, 4 noiembrie 1956”, lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 186 old.

⁷⁸ Ugyanott, 191 old.

⁷⁹ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 75/1956, ff. 140-144, „Buletin informative, 23 noiembrie 1956”, lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 290 old.

veni în țară].⁸⁰ Földvári István beszélt a magyar hadsereg egyik alhadnagyával, aki állítólag elmondta, hogy foglyul ejtettek egy nőt, és „tett az Egyesült Államokban [*Made in the USA*] feliratú gránátot találtak nála.”⁸¹

Akár pletykák voltak ezek, akár nem, a román vezetők semmit sem bíztak a véletlenre, és úgy döntöttek, hogy a határőrséget a Belügyminisztérium [*Ministerul Afacerilor Interne*] alakulataival erősítik meg, szigorítják a vízumkorlátozásokat, Általános Parancsnokságot [*Comandamentul General*] hoznak létre, megerősítik a léghárítást [*Apărare Antiaeriană a Teritoriului*], és fegyveres „munkásőrséget” [*gărzilor muncitorești*] hoznak létre azokon a munkahelyeken, ahol legalább száz alkalmazott van.⁸² „Szigorúan ellenőrizték a légteret, hogy megakadályozzák az ellenséges repülők behatolását”, rendelték el a Politikai Bizottság tagjai.⁸³ Az amerikai beavatkozásról

⁸⁰ Ugyanott, 288 old.

⁸¹ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 37/1956, ff. 63-80, “Comunicare făcută de tov. Földvári Ștefan în ședința din 19 noiembrie 1956 a secretariatului CC al PMR,” lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 266 old.

⁸² ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 354, ff. 1-5. "Protocol nr. 54, al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 24 octombrie 1956;" és ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 358, ff. 3-5. "Protocol nr. 58 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 30 octombrie 1956," lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 75, ill. 144. Az 58. számú jegyzőkönyv angol fordítását lásd: Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (PHP), www.isn.ethz.ch/php. A munkásőrség szervezéséről lásd ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 128/1956, ff. 11-18, 30. "Referat cu privire la organizarea gărzilor muncitorești din întreprinderi, 16 noiembrie 1956." Az 1956. október 24-i és 30-i PMR Politikai Bizottság ülései anyagát magyarul lásd: Lipcsey et al, *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 115-8, ill. 127-8.

⁸³ Mivel Dej még mindig Jugoszláviában volt, a Politikai Bizottság október 24-i rendkívüli ülésén Gheorghe Apostol elnökölt. Az ülésen a következők vettek részt: Bodnăraș, Ceaușescu, Chișinevschi, Constantinescu, Drăghici, Moghioroș, Pârvulescu, Coliu, Sălăjan, Voitec és Fazekaș. ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 354, ff.

szóló híresztelések elképzelhetően felidéztek annak a bombatámadásnak az emlékét, amelyet a Szövetségesek intéztek a Ploiești oljamezők (1943. augusztus 1.), később pedig Bukarest ellen (1944. április 4. és 15.), hogy Bukarest ne segíthesse a tengelyhatalmokat olajjal, gabonával és más ipari termékekkel.⁸⁴ Az Általános Parancsnokságot október 30-án, a temesvári diáktüntetés után hozták létre, és felhatalmazták arra, hogy „meghozza mindazt a szükséges intézkedést, amely az RNK egész területén a teljes rend biztosításához szükséges, idesorolva a nyílt tűz alkalmazását is.”⁸⁵ A Parancsnokság tagjai Bodnăraș, Drăghici (belügyminiszter), Leontin Sălăjan (a fegyveres erők minisztere), és Nicolae Ceaușescu (az PMR Központi Bizottság szervezeti kérdésekért felelős titkára) voltak. A Parancsnokság csak az PMR Politikai Bizottságának tartozott felelősséggel. Minden egyéb politikai szervezet – a Fegyveres Erők Minisztériuma, a Belügyminisztérium, a bíróságok, védelmi egységek, gyárak és vállalatok – a Parancsnokságnak volt alárendelve. A Parancsnokság vezetői között hivatásos katonák is voltak: Ion Tutoveanu altábornagy állt a Parancsnokság személyi állományának élén, míg a Parancsnokság Titkárságának főnöki posztját Nicolae Muică altábornagy töltötte

1-5. "Protocol nr. 54, al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 24 octombrie 1956," lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 75 old. Az idézetet magyarul lásd Lipcsey et al, *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 116 old.

⁸⁴ John F. Kreis, *Piercing the Fog: Intelligence and Army Air Forces in World War II*. Honolulu: University Press of the Pacific, 2004, 210 old.

⁸⁵ "Protocol nr. 58 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 30 oct. 1956," lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 144 old. Az eredeti román mondat így hangzik: *Comandamentul general va avea dreptul de a lua orice măsuri - acolo unde se ivește necesitatea, în vederea păstrării ordinii - inclusiv dreptul de a ordona deschiderea focului dacă este necesar*. Az "idesorolva a nyílt tűz alkalmazását is" kifejezés hiányzik a Lipcsey-féle magyar fordításból.

be.⁸⁶ Egyes vidéki pártbizottságok, például a craiovai, azt javasolták, hogy a helyi Securitate-főnököknek gépkocsikat, a civil ruhás bankőröknek pedig lőfegyvereket utaljanak ki.⁸⁷

#6: Szükségtelenül ne idegenítsük el az embereket

Bár a bukaresti rezsim el volt tökéelve, hogy akár katonai erőt is alkalmaz, egy hatodik tanulságot is levont a magyar válságból: taktikusnak kell lenni, hogy szükségtelenül ne idegenítsék el az embereket és ne rombolják szét a pártba vetett bizalmat. „A [...] régi párttagoknak az eltávolítására irányuló politika, ami több tucat elvtárs meggyilkolásában csúcsosodott ki, olyan helyzetet teremtett, amelynek következtében teljesen demoralizálódott a párt,» mondta Roman a Politikai Bizottság november 2-i ülésén. „Ilyen volt Rajk és mások ügye [...] Ők ezekre utaltak és a bizalmatlanság időszakára.”⁸⁸

⁸⁶ Ugyanott, 150 old. Magyarul lásd: Lipcsey et al, *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 128 old. Stefano Bottoni, "1956 Romániában – eseménytörténet és értelmezési keretek" c. cikkében az *Általános Parancsnokság* terminust használja. Lásd Stefano Bottoni, szerk., *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*.

Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2006, 29 old. Azonban Lipcsey et al, *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 127. old-án a *Légfelsőbb Parancsnokság*, ill. *Főparancsnokság* olvasható.

⁸⁷ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 75/1956, ff. 17–26, “Buletin informativ, 2 noiembrie 1956,» lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 159 old. Ion Tutoveanu neve tévesen "Tutoreanu"-ként jelenik meg a Lipcsey által közölt magyar fordításban (128 old.).

⁸⁸ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 48/1956, ff. 1-10, "Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR, 2 noiembrie 1956,» lásd a #27. dokumentumot, Andreescu et al., *Maghiarii din România*, 223 old. Magyarul lásd: Lipcsey et al, *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 131 old.

A román párt felső körei tehát elhatározták, hogy nem játsszák el az otromba diktátort. A Politikai Bizottság azt az utasítást adta az Általános Parancsnökságnak (Bodnăraşnak, Sălăjannak és Drăghicinak), hogy „figyelmesen elemezni fogják a katonai vonalon hozott intézkedéseket, amelyeket olyképpen kell alkalmazni, hogy a lakosságot ne riasszuk meg.”⁸⁹ A helybéli rendőri szerveket arra intették, hogy „a letartóztatásokkal kapcsolatban nagy taktikai és politikai érzékről kell tanúbizonyságot adni, helyben világosítsák fel a becsületes embereket a politikai és állami szervek részéről, de máshol ne kapjanak tájékoztatást, hogy ne irritáljuk értelmetlenül a lakosságot.”⁹⁰ A következő Politikai Bizottság ülésére, amelyre 1956. október 26-án került sor, a pártvezetőség megváltoztatta álláspontját, és megtiltotta a Belügyminisztérium állományának, hogy bárkit is letartóztassanak az ő előzetes beleegyezésük nélkül. Csak a legkirívóbb esetekben alkalmazható letartóztatás, de „a pártot még akkor is értesíteni kell 24 órán belül.”⁹¹ Bár roppant fontosnak tekintették a politikai felvilágosító gyűléseket, arra is figyelmeztették a helyi testületeket, hogy ne rendezzenek belőlük „túl sokat ugyanabban az időben,” hogy a maximális, de teljes és tapintatos „ellenőrzést” gyakorolhassák felettük. Így a területi, megyei és városi pártbizottságok tagjainak jelenlétét is biztosítani lehet.⁹² Amikor október 29-én a vasúti

⁸⁹ ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 354, ff. 1-5. "Protocol nr. 54, al şedinţei Biroului Politic al CC al PMR din 24 octombrie 1956", lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 75 old. Magyarul lásd: Lipcsey et al, *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 116 old.

⁹⁰ Ugyanott, 77 old. Magyarul lásd: Lipcsey et al, *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 117 old.

⁹¹ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 355, ff. 1–5, "Protocol nr. 55 al şedinţei Biroului Politic al CC al PMR din 26 octombrie 1956," lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 94 old.

⁹² Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 92 old.

munkások a bukaresti Grivița üzem műhelyeiben tiltakozó gyűlést tartottak, a kormány még aznap azonnal bejelentette, hogy felemeli a minimálbért és minden vasúti alkalmazottnak ingyenes utazást tesz lehetővé.⁹³ A vezetés azzal is megpróbált az emberek szívére és eszére hatni, hogy ígéretet tett „a fizetések időbeni folyósítására” és a bukaresti piacokon megnövelte az alapvető élelmiszerek, mint a burgonya készleteit.⁹⁴

#7: Ne tartsanak minket a szovjetek bábjainak

A magyaroknak a Szovjetunióval szemben érzett általános gyűlölete belevészte a román Politikai Bizottság elméjébe azt a veszélyt, hogy Románia úgy viselkedjen, mint egy szovjet bábú. Innen fakadt a magyar felkelés hetedik tanulsága a románok számára: alakítsanak ki Moszkvától függetlenebb utót. Vas Zoltán világosan közvetítette Mălnășan and Roman felé a magyarok ellenszenvének mértékét, Hosszasan tárgyalt magyar párttisztviselőkkel, például Fodor Zoltánnal, Betlen Oszkárrel és Kiss Károllyal. Roman ezeket mondta: „Az elvtársak szót ejtettek Hruscsov elvtárs XX. kongresszuson elhangzott beszédéről [...] de szerintük hibás következtetést vontak le. Hozzáálltak, hogy leromboljanak mindent, ami a múltban volt, arra hivatkozva, hogy minden, ami a múltban volt, az rossz. [...] Az emberek kezdték firtatni, hogy [...] milyen kihatásai voltak a személyi kultusznak.”⁹⁵ A fent említett beszélgetés során pedig Vas ezt

⁹³ Lásd *Enciclopedia Istoriei Politice a României, 1859-2002*. Bukarest: Editura Institutului de Științe Politice, 2003, 424-425 old.; Dennis Deletant, *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948-1965*. New York: St. Martin's Press, 1999, 262 old.

⁹⁴ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 74/1956, ff. 52-61, “Buletin informativ, 29 octombrie 1956, oră 10.00”, lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 124 old; ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 355, ff. 1-5, “Protocol nr. 55 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 26 octombrie 1956,” lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 95 old.

⁹⁵ ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 48/1956, ff. 1-10, “Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR, 2 noiembrie 1956,” lásd a #27. dokumentumot, Andreescu et al.,

mondta Mălnășannak: „és egy más ok (...) a szovjet módszerek gépies lemásolása (...) a címert és a tervezést is és mindent lemásoltak anélkül, hogy tekintetbe vették volna a Magyarországon létező feltételeket, amelyekhez azokat idomítani kellett volna.”⁹⁶ Most a magyaroknak megvan a vitathatatlan bűnbakjuk. „Mindenki a Szovjetuniót kezdte hibáztatni. Meg kell mondjam [...] mindenki a Szovjetunió ellen van.”⁹⁷ Ez annak tulajdonítható, hogy „Magyarország katolikus ország, régi katolikus hagyományokkal ...[E]z a gyűlölet mélyen beléjük hatolt,”⁹⁸ mondta el Roman a Politikai Bizottságnak, hozzátéve, hogy amikor megkérdezte Nagyot, „miért rúg bele mindenbe, ami szovjet [...] azt felelte, hogy ő nem akarja, hogy úgy nézzen ki, mintha a szovjetek foglya lenne, s teljesen függne tőlük.”⁹⁹

Dej, aki lassan és a Szovjetuniótól többé-kevésbé függetlenül kapaszkodott fel a hatalom csúcsára, tele volt önbizalommal és büszke volt arra, hogy ki tudott térni a szovjet befolyás alól. Bár Dejt végül főtitkárnak választották a hatalom *de facto* még mindig a “moszkovita” Ana Pauker kezében volt, ahogy arra Chișinevschi is rámutatott a Politikai Bizottság 1956. április 3-i ülésén.¹⁰⁰ A Moszkva iránti elkötelezettség Dej esetében nem reflex-szerű reakció, hanem tudatos döntés volt, és a döntéseket meg lehet változtatni. Dej nem szerepelt a Kominternnél képzett kiváltságos „moszkoviták” között

Maghiarii din România, 223 old. Magyarul lásd Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 131-132 old.

⁹⁶ Ugyanott, 219 old. Magyarul lásd: *Romániai Magyar Szó*, 1999. április 14. Az idézet Gyarmath János fordítása.

⁹⁷ Ugyanott, 223 old.

⁹⁸ Ugyanott, 221-2 old. Magyarul lásd: *Romániai Magyar Szó*, 1999. április 14. Az idézet Gyarmath János fordítása.

⁹⁹ Ugyanott, 225. Magyarul lásd: Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 134 old.

¹⁰⁰ “Ședința Biroului Politic al CC al PMR din 3 aprilie 1956,” lásd Tudor és Cătănuș, *O destalinizare ratată*, 94 old.

és nem sokkal a II. világháború után robbant be a hatalomba, mint oly sokan mások szerte Európában (Rákosi, Walter Ulbricht, Klement Gottwald, Boleslaw Bierut, Josip Broz Tito, Maurice Thorez és Palmiro Togliatti). 1952-ig kellett várnia, hogy az PMR *de facto* legfőbb vezetője lehessen, miután kiszorította a hatalomból a „Pauker-Luca-frakciót.” Az önerőre támaszkodás eszméjét nem a megalázkodó hízelgés, hanem az látszott a legjobban megerősíteni, ha sikerül a szovjet csapatokat rábírn arra, hogy hagyják el Romániát. A szovjet csapatok kivonása tehát kulcsfontosságú része lett a Dej-rezsim arra irányuló igyekezetének, hogy kivonja a román kommunizmust a szovjet dominancia alól. Jellemző módon Dej a következőket nyilatkozta Silviu Brucannak, Románia amerikai nagykövetének: „ha nem hajtok végre radikális fordulatot a szovjet fennhatósághoz való viszonyunkban, elvesztünk.”¹⁰¹

A román stratégák, amikor látták, hogyan robbantanak gyerekek szovjet tankokat, hogyan lincseli meg a tömeg az ÁVH tisztjeit és hogyan áll át a magyar hadsereg a felkelők oldalára, valószínűleg kétségbe vonták, hogy a szovjet csapatok jelenléte román földön megvédené a bukaresti rezsimet a lakosság lázadásától. Egy szovjet invázió esetén pedig a román hadsereg, a magyarhoz hasonlóan, valószínűleg szintén a felkelőkhöz csatlakozna. Roman, a spanyol polgárháború veteránja és a román hadsereg egykori tábornoka el volt képedve, hogy a szovjet hadsereg nem alkalmazott gyalogságot, a városi gerillaharcok elengedhetetlen feltételét:

„A budapesti harcokban csak a szovjet tankok mentek ki az utcára, fedezet nélkül,” kiáltott fel összefüggéstelenül. „Minden elem megvolt, a tüzérség, a nehéztüzérség, az

¹⁰¹ Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*. Bukarest: Editurile Univers & Calistrat Hogas, 1992, 72 old. Lásd még: Boca, 1956. *Un an de ruptură*, 125 old.

aknavetők, a könnyű és nehéz tankok, közöttük a vízen átkelni képesek is [...] Láttunk két ezredet konyhával, hadtáppal, mindennel, *de hiányzott a gyalogság.*”¹⁰²

Mălnășan osztotta Roman lenézését:

12 éves gyerekek és lányok, gránátokat tekerve magukra [*înfășurați cu grenade*], a szovjet tankok elé vetették magukat, és úgy ki lettek képezve a tankok elleni harcra, hogy egyetlen ponton néhány perc alatt megsemmisítettek 11 szovjet tankot.¹⁰³

Más oldalról nézve nyilvánvaló volt, hogy a Vörös Hadsereg csapatainak eltávolítása nagyban növelné a Dej-kormányzat népszerűségét és csökkentené egy magyarországihoz hasonló lázadás veszélyét. Ha nem állomásoznának szovjet csapatok Romániában, egy esetleges szovjet invázió is taktikailag bonyolultabb és ezért kevésbé valószínű lenne. Röviden szólva, a szovjet csapatok kivonulás nem luxusnak, hanem szükségszerűségnek minősült.

¹⁰² Dólt betűs kiemelés tőlem. Lásd ANIC, fond. CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 48/1956, ff. 1-10. "Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR, 2 noiembrie 1956 (#27-es dokumentum): Andrea Andreescu, Lucian Nastasă, és Andrea Varga (szerk.), *Minorități Etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1956-1968)*. Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2003, 225 old. Roman és Mălnășan szaggatottan és nyelvileg sokszor helytelen mondatokban beszélt ezen a gyűlésen. Mălnășan azt mondta a kollégáinak: „Jegyzeteket készítettünk, de azokat a nagykövetségen, Budapesten hagytuk, így emlékezetünkre kell hagyatkoznunk.” Az október 23-i és november 4- két szovjet katonai beavatkozás háttérének további részleteiről lásd: Johanna Granville, *The First Domino: International Decision Making during the Hungarian Crisis of 1956*. College Station, Texas: Texas A&M University Press, 2004, 62-124 old. Az idézet Gyarmath János fordítása. Lásd Gyarmath János, "1956 egy jegyzőkönyvben," *Magyar Szó* (1999. április 14). Elérhető: <http://www.hhrf.org/rmsz/rmsz/990414t.htm>. Lásd meg: Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 134-5 old.

¹⁰³ Ugyanott, 221 old. Magyarul lásd: *Magyar Szó*, 1999. április 14. Az idézet Gyarmath János fordítása.

A csapatok kiűzésének folyamata azonban hosszadalmas és körülményes volt. Egy előrelépést két visszalépés követett. Az oroszok akarata ellenére természetesen semmi sem történhetett, de Dej és munkatársai már 1955 augusztusában ügyesen beültették a bolhát Hruscsov fülébe, aztán hagyták hogy azt higgye: mindez már kezdetektől fogva az ő saját ötlete volt. Nem szabad elfelejtenünk, hogy 1944. augusztus 23-án Mihály király megparancsolta népének, hogy ne harcoljanak tovább az oroszok ellen, ehelyett forduljanak a náci Németország ellen az oroszok oldalán. Ugyanakkor azonban a Szovjetunió továbbra is ellenségként kezelte Romániát: az oroszok elfoglalták és végigrabolták az egész országot, fékevesztetten erőszakolták a nőket és több mint 100.000 olyan katonát tartóztattak le, akik a németekkel együtt harcoltak. Az 1947. szeptember 15-én életbe lépett párizsi békeszerződés 21. cikkelye törvényesítette a szovjet csapatok jelenlétét Romániában. Ennek az volt az indoka, hogy a Szovjetunióknak fegyveres erőkre volt szüksége az Ausztriát megszállva tartó csapatokkal való érintkezésre.¹⁰⁴ Ezért a románok számára izgalmas fejleménynek bizonyult, amikor 1955. május 15-én aláírták az osztrák államszerződést, amelynek nyomán létrejött a szabad és szuverén Ausztria.¹⁰⁵ Dej, Gheorghe Apostol (akkortájt a névleges első titkár) és a Politikai Bizottság néhány más tagja egy forró nyári napon Dej fekete-tengeri villájában pihent, amikor megkapták a hírt. „Eltársak!”, kiáltott fel Dej, „Hát nem dicsőséges ez a nap Románia számára?” Gyorsan elmagyarázta a többieknek a párizsi

¹⁰⁴ Verona, *Soviet Troops in Romania*, 10-11 old.

¹⁰⁵ Bár a "semlegesség" szó nem fordul elő a szerződés szövegében, öt hónappal később, 1955. október 26-án az osztrák parlament az alkotmányba iktatta a semlegességet és a külföldi katonai támaszpontok tilalmát.

békeszerződés előírásait és azt a következtetést vonta le, hogy „a szovjet csapatoknak ki kell vonulniuk!”¹⁰⁶

Viszont a Varsói Szerződés, amelyet csak egy nappal korábban, május 14-én hoztak létre, ismét visszavetette a románokat, hiszen újabb jogalapot nyújtott a szovjet csapatok romániai állomásozására. Ennek ellenére 1955 augusztusában egy Politikai Bizottság ülésén a román tisztségviselők úgy határoztak, hogy ismét felvetik a csapatkivonás kérdését, amikor Hruscsov azon a nyáron augusztus 23-án már másodszor látogatott Romániába a fasiszta Antonescu-rezsim megdöntésének évfordulóján, ami fontos ünnep volt a kommunista érában. Bár Hruscsov 1955 augusztusában először felháborodottan reagált, Bodnăraşnak sikerült egy olyan szempontot találnia, ami Hruscsovnak is tetszett: „Nem akartuk, hogy Ön azt gondolja: mi azért tartunk ki a szocializmus mellett, mert az Önök csapatai a mi területünkön állomásoznak. Mi azért vagyunk megingathatatlanok, mert hiszünk a szocializmus felépítésében és a marxista-leninista politika követésében, továbbá azért, mert a népünk elismer minket vezetőkként, és teljes mértékben támogat bennünket.”¹⁰⁷ Így ültették el a románok azokat a magokat, amelyek három hónappal később szökkentek szárba. A folyamatban két fontos előrelépés történt: Hruscsov 1955. november 7-én közölte Bodnăraş-sal, hogy úgy döntött, kivonja a szovjet csapatokat. Egy évvel korábban, 1956. október 30-án, a Szovjetunió bejelentette, újra áttekinti azokat az indokokat, amelyek

¹⁰⁶ Részlet a Georghe Apostollal 1994. október 20-án készült a szovjet csapatok kivonásáról készült interjúból, lásd a # 19. dokumentumot, Constantin Hlihor és Ioan Scurtu, *The Red Army in Romania*. Iaşi; Portland Center for Romanian Studies, 2000, 251 old.

¹⁰⁷ Nikita S. Khrushchev, fordította Strobe Talbott, *Khrushchev Remembers; the Last Testament*. Boston: Little, Brown, 1974, 228 old.

alaján csapatokat állomásoztat a Varsói Szerződés országaiban.¹⁰⁸ Az október 31-én tartott PMR Politikai Bizottság ülésén a párt vezetői elhatározták, ismét felvetik azt a kérdést, hogy a szovjet csapatokat esetleg eltávolíthatnák Romániából.¹⁰⁹ Ezt az előrelépést azonban visszafordította az a szovjet döntés, amelyet ugyanazon a napon fogadtak el a magyar forradalom erőszakos elfojtásáról, a románok pedig arra kényszerültek, hogy 1956. december 4-én és 1957. április 15-én a szovjet csapatok további jelenlétével egyetértő dokumentumokat írjanak alá, amivel meghosszabbították a román gazdaságra nehezedő terheket.¹¹⁰ Végül 1958. április 17-én Hruscsov az PMR vezetőségével levélben közölte azt a döntését, hogy kivonja a csapatokat Romániából, és ezt Moszkvában, a Varsói Szerződés 1958. május 27-én tartott gyűlésén kiadott politikai közleményben is bejelentette.¹¹¹

¹⁰⁸ Az Orosz Föderáció Külpolitikai Levéltára (*Arkhiv Vneshnei Politiki Rossiiskoi Federatsii*, AVP RF), Moszkva, f. 3, o. 64, d. 484, ll. 25-30. "Vypiska iz Protokola no. 49 zasedaniia Prezidiuma TsK KPSS ot 30 oktyabria 1956 g. Ez a dokumentum, amelynek címe "Deklaratsiia o printsipakh razvitiia i dal'neishem ukreplenii druzhby i sotrudnichestva mezhdú SSSR i drugimi sotsialisticheskimi stranami" volt, a szovjet hivatalos lap, a *Pravda* 1956. október 31-i számának első oldalán jelent meg.

¹⁰⁹ ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 359, ff. 1-2. "Protocol nr. 59 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 31 octombrie 1956," lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 147-8 old. Angol fordítását lásd: Békés et al., *The Hungarian Revolution*, 317-20 old. Magyarul lásd: Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 128-9 old.

¹¹⁰ Az 1956. december 4-i egyezményről lásd: Hoover Institution Archive (Stanford, Calif.), Alexandru D. Bunescu társadalmi-gazdasági rádióbeszélgetéseit (román nyelven), 1. doboz, #78003-41.07, a Szabad Európa Rádió által közvetített beszédet: „Pretinsele Tratative Româno-Sovietice,” 1956. december 27. Az 1957. április 15-i egyezményről lásd a #49-51. dokumentumokat, Ioan Scurtu, *România retragerea trupelor sovietice*, 1958. Bukarest: Editura Didactică și Pedagogica, 1996, 246-258 old.

¹¹¹ Lásd Hruscsovnak az PMR Központi Bizottság-hoz intézett levelét (1958, április 17., #57. dokumentum); a román és a szovjet védelmi minisztérium közötti egyezményt,

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a román vezetés végső soron a saját előnyére használta ki a magyar válságot. Bár tény, hogy Romániának, Ausztriával ellentétben, nem kellett megbirkóznia a menekültek tömeges áradatával, mégis ideiglenes kényelmetlenséget okozott a vezetőknek, hiszen, egyebek között, arra kényszerültek, hogy megemeljék a fizetéseket és a nyugdíjakat, akár naponta kétszer is hosszasan ülésezzenek, és ne foglalkozzanak egyéb politikai kérdésekkel. Mindamellett, mivel a magyar felkelés megmutatta, mit jelenthet a szólásszabadság egy rendőrállamban, arra is alkalmas volt, hogy az Ulbricht-rezsimmel ellentétben egységbe tömörítse a román vezetőket és elhárítsa a Dej tekintélye ellen irányuló párton belüli támadásokat. Elbátortalanította azokat a román egyetemistákat és értelmiségieket, akik 1956 szeptemberében és októberében, különösen Temesváron, nagyon is lázongó hangulatban voltak. Ráadásul ez táplálta azt a „romanizáció” politikát, amelynek következtében Kolozsváron 1959-ben összevonták a magyar nyelvű Bolyai Egyetemet a Babeş Egyetemmel, 1968-ban pedig Ceauşescu felszámolta a Magyar Autonóm Tartományt. A magyar forradalom legalább hét tanulsággal szolgált a Dej-rezsim számára, melyeket ők -- egy esetleges romániai felkelést elkerülendő -- a következő irányelvekként fogalmaztak meg maguknak: kerüljék el a néptől való elszigetelődést; erősítsék meg a pártvezetőségen belüli egységet; ne rehabilitálják a politika áldozatait; szigorítsák meg a média ellenőrzését és irányítását; fogantossítsanak katonai intézkedéseket; legyenek körültekintőbbek; és kerüljék el annak a látszatát, hogy a Szovjetunió bábjaivá váltak. Hruscsov 1955. november 7-én tett szóbeli ígérete és a szovjet hadsereg magyarországi leszerelése egyaránt fokozta a románoknak azt a kívánságát, hogy megszabaduljanak a

amelyet Moszkvában, 1958. május 24-én írtak alá (#60. dokumentum); a Varsói Szerződés politikai tanácskozó testületének üléséről 1958. május 27-én kiadott közleményt, lásd Scurtu, *România retragerea trupelor sovietice*, 273, ill. 276-83.

megszálló csapatoktól, mert csak így tudták lerázni a Szovjetuniótól való függőség béklyóját. A folyamat ugyan elhúzódott, de Dej és köre mégis elérte célját, mert sikerült meggyőzniük Hruscsovot, hogy a csapatkivonás közvetlen előnyt jelentene az oroszok számára. Az a harc, amelyben kommunisták először lóttak komunistákra, nyilvánvalóvá tette a világ számára, hogy hazug az a tétel, mely szerint a kommunizmus a nemzeti önrendelkezésből fakad és bebizonyította, hogy Hruscsovnak a Nyugattal szemben folytatott „béke-offenzívája” végülis kudarcot vallott. Ha önként visszavonják Romániából a csapatokat, ez csökkenthetné azt a kárt, amelyet az 1956-os magyar felkelés okozott a Szovjetunió nemzetközi képmásának, mert megmutatná a világnak, hogy Bukarest kommunista rendszere a szovjet szuronyok nélkül is virágzik.

Amikor 1955 augusztusában Bodnăraş arra célzott Hruscsovnak, hogy a szovjet csapatok jelenléte olyan álszent rendszert idézhet elő, amely vonakodó közvéleményre akarja ráerőszakolni a szocializmust, hátborzongatóan jelezte előre a Magyarországon egy év múlva bekövetkező zűrzavart. A forradalom valóban bebizonyította, hogy a budapesti szovjet kontingens lényegében tüzelte a nyugtalanságot, és a szovjet csapatok október 23-24-i beözönlése pedig csak rontott a helyzeten. A nyugati határaink mentén történtek lehetővé tette, hogy a románok a hagyományos logikát a feje tetejére állítsák: a Vörös Hadsereg nem növeli, hanem gyengíti a biztonságukat. Már említettük, hogy az 1956. október 31-én tartott PMR Politikai Bizottság ülésén úgy döntöttek, felvetik a szovjet csapatok kivonásának kérdését a Varsói Szerződés legközelebbi gyűlésén. „Ezen tárgyalás során [a román küldöttség] mutasson rá, hogy [...] az [Románia] belső helyzetének szempontját figyelembe véve, az [román] kormány nem találja szükségesnek a szovjet csapatok állomásoztatását az [román] területén, ellenben a

szovjet csapatok kivonása [...] azt jelentené, hogy megfosztanák a belső és küldő ellenséges erőket a szovjetellenes agitáció okától.”¹¹²

Az a tény, hogy tizenkét évvel később Románia a következő, ezúttal csehszlovákiai szovjet invázióra gyökeresen eltérő módon reagált, jelzi, milyen mély hatása volt a román külpolitikára annak, hogy a Vörös Hadsereg nem tartózkodott az ország területén. 1956-ban a Dej és munkatársai felajánlották, hogy katonailag is részt vesznek a magyarországi szovjet beavatkozásban. Az utakat kiszélesítették, engedélyezték Románia területének használatát, segítettek a magyar biztonsági szolgálat újjáépítésében, magyar származású Securitate-ügynököket küldtek Magyarországra, hogy híreket szerezzenek, feltartóztatták a román személyvonatokat, hogy utat biztosítsanak a szovjet katonai vonatoknak, és önként vállalkoztak arra, hogy Nagy Imrét a saját országukban tartsák fogságban. Dej személyesen utazott Magyarországra, és közölte a hazaáruló Kádárral, hogy a legjobb az lesz, ha „könyörtelenül” leszámol a reakciókkal. 1968-ban viszont Ceaușescu rendszere volt az egyetlen a Varsói Szerződés tagállamai közül, amely nem vett részt az intervencióban, sőt, mozgósította a román hadsereget, megparancsolta, hogy nyissanak tüzet az idegen betolakodókra, „gyakorlatokra” hívta be a tartalékos tiszteket és felállította a félkatonai Hazafias Gárdát.¹¹³ A diktátor személyesen nem a cseh keményvonalasokkal találkozott, akik

¹¹² ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 359/1956, ff. 1-2, "Protocol nr. 59 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 31 octombrie 1956," lásd Lungu és Retegan, *1956 Explozia*, 148 old. Kiemelés tőlem. Magyarul lásd: Lipcsey et al., *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*, 129 old.

¹¹³ Természetesen hozzá kell tennünk, hogy Brezsnyev szovjet pártfőtitkár nem kérte fel Ceaușescut, hogy vegyen részt az invázióban. Ceaușescu az egyik PMR Politikai Bizottság ülésén még panaszkodott is amiatt, hogy nem értesítették az akcióról. Albánia is kimaradt. 1961 decemberében megszakadta az albán-szovjet diplomáciai kapcsolatok,

behívták a Varsói Szerződés hadseregeit, hanem négy nappal az invázió után, augusztus 24-én egy Vršac nevű faluban a blokk korábbi eretnekjével, Joszิป Broz Tito jugoszláv vezetővel, hogy megtárgyalják, hogyan védekezzenek, ha a Szovjetunió és Bulgária esetleg közösen indítana támadást Románia és Jugoszlávia ellen. Ceaușescu nyilvánosan kiállt a cseh vezető, Alexander Dubček reformtörekvései mellett, bár ő maga szovjetellenes sztálinista volt. Csehszlovákia megtámadását ugyancsak nyilvánosan kárhoztatta és kijelentette, hogy az „komolyan veszélyezteti a békét”. Ceaușescu figyelmeztette Moszkvát, hogy idegen csapatok nem léphetnek Románia területére ezért szovjet támaszpontokról vagy a Varsói Szerződés hadgyakorlatairól román földön szó sem lehet. Románia egyre pöffeszkedőbb Napkirálya, „a Kárpátok zsenije” még az anekdotabeli Napnál is hűvösebb önteltséggel küldte a Kremlt a pokolba.

BIBLIOGRAPHY

- Andreescu, Andrea, Lucian Nastasă, és Andrea Varga (eds), *Minorități Etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1956-1968)*. Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2003.
- Baráth, Magdolna and Levente Sipos, eds. *A snagovi foglyok: Nagy Imre és társai Romániában: iratok* (Budapest, Napvilág, 2006).
- Békés, Csaba. et al. *The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents*. Budapest and New York, Central European University Press, 2002.
- Berend, Ivan T. *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II*. Berkeley, Calif., University of California Press, 1998.
- Boca, Ioana, ed. *Fluxurile și refluxurile stalinismului (Sighet Annals, no. 8, 1954–1956)*. Bucharest, Fundația Academica Civică, 2000.
- Bottoni, Stefano. *Transilvania rossa. Il comunismo romeno e la questione nazionale, 1944-1965*. Rome, Italy: Carocci Editore, 2007.
- Cătănuș, Dan. “The Romanian Communists under the Impact of Destalinization, 1956-1961.” *Arhivele Totalitarismului*, vol. 1-2 (2002): 174-222.

és Albánia képviselőit eltávolították a Varsói Szerződés különböző testületeiből. Albánia végérvényesen 1968-ban távozott a Varsói Szerződésből.

- Dobre, Florica and Liviu Marius Bejenaru, eds. *Membrii C.C. al P.C.R., 1945-1989: Dicționar*. Bucharest: Editura Enciclopedică, 2004.
- Deletant, Dennis. *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948-1965*. New York: St. Martin's Press, 1999.
- Dobre, Florica and Liviu Marius Bejenaru, eds. *Membrii C.C. al P.C.R., 1945-1989: Dicționar*. Bucharest: 2004.
- Gluchowski, L.W. "Khrushchev's Second Secret Speech," *Cold War International History Project Bulletin*, no. 10 (March 1998): 44-49.
- Granville, Johanna. *The First Domino: International Decision Making during the Hungarian Crisis of 1956*. College Station: Texas A&M University Press, 2004.
- Granville, Johanna. "Dej-a-Vu: Early Roots of Romania's Independence." *East European Quarterly*, vol. 42, no. 4 (2008): 365-404.
- Granville, Johanna. "Blame the Messenger? Bucharest and its Bungling Diplomats in 1956." *Canadian Slavonic Papers*, vol. 52, no. 3 (2010): 299-331.
- Granville, Johanna. "'Ask for Bread, not Peace': Reactions of Romanian Workers and Peasants to the Hungarian Revolution of 1956." *East European Politics and Society*, vol. 24, no. 4 (2010): 543-571.
- Granville, Johanna. "Forewarned is Forearmed: How the Hungarian Crisis of 1956 Helped the Romanian Leadership." *Europe-Asia*, vol. 62, no. 4 (June 2010): 615-645.
- Granville, Johanna. "Hungary, 101: Seven Ways to Avoid a Revolution and Soviet Invasion of Romania." *Cold War History*, vol. 10, no. 1 (February 2010): 81-106.
- Granville, Johanna. "'We Have Wines of All Kinds: Red, White, and Green': Romanian Reactions to the Hungarian Uprising in 1956." *Australian Journal of Politics and History*, 54, no. 2 (June 2008): 185-210.
- Granville, Johanna. "If Hope is Sin, Then We Are All Guilty: Romanian Students' Reactions to the Hungarian Revolution and Soviet Intervention, 1956-1958." *Carl Beck Paper*, no. 1905 (April 2008): 1-78.
- Granville, Johanna. "Temporary Triumph in Timișoara: Unrest among Romanian Students in 1956," *History*, 93, no. 309 (2008): 69-93.
- Ioanid, Ileana. Nagy, Imre. *Însemnări de la Snagov: Corespondență, rapoarte, convorbiri*. Bucharest: Polirom, 2004.
- Islamov, Tofik M. et al. *Sovetskii Soiuz i Vengerskii Krizis 1956 goda*. Moscow: Rosspen, 1998.
- Lipcsey Ildikó, Pál Lajos, Vida István (szerk.), *Magyar-román kapcsolatok 1956-1958*. Budapest: Paulus-Publishing Bt-Nagy Imre Alapítvány, 2004.
- Lungu, Corneliu és Mihai Retegan, eds. *1956 Explozia: Percepții Române, Iugoslave și Sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*. Bucharest: Editura Univers Enciclopedic, 1996.